

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

Усік Лілія Григорівна

Психологічні особливості світосприйняття
українцями суспільного життя нації/
Psychological features of Ukrainians' perception the
public life of the nation

спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПСЗМ-21
Л. Г. Усік

підпис

науковий керівник:
д.психол.н., професор,
О. Є. Фурман

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2025 р.
Завідувач кафедри

А. Н. Гіряк

підпис

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Усік Лілія Григорівна. Психологічні особливості світосприйняття українцями суспільного життя нації. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 053 «Психологія», освітньо-професійна програма «Психологія». – Західноукраїнський національний університет. Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій. Тернопіль. 2025.

У роботі розкрито психологічні особливості та механізми формування світосприйняття українцями суспільного життя нації через взаємодію когнітивних уявлень, емоційно-ціннісних переживань і форм громадянської активності. Проаналізовано соціально-культурні чинники, які визначають характер інтерпретації суспільної дійсності та описано закономірності впливу історичної пам'яті, національної ідентичності й колективних емоцій на процеси соціального пізнання. На засадах емпіричного дослідження, проведеного серед студентської молоді, окреслено рівні сформованості світосприйняття. Запропоновано тренінгову програму розвитку умінь реалістичного й емоційно збалансованого сприйняття суспільних подій, спрямовану на підвищення когнітивної гнучкості, емоційної компетентності та громадської задіяності.

Ключові слова: світосприйняття, соціальна дійсність, національна ідентичність, емоційно-ціннісна сфера, громадська активність, соціальне пізнання, історична пам'ять, суспільне життя нації.

ANNOTATION

Usik Liliia Hryhorivna. Psychological features of Ukrainians' perception the public life of the nation.- Manuscript.

Research for obtaining a master's degree in specialty 053 "Psychology", educational and professional program "Psychology." - West Ukrainian National University. Educational and Research Institute of New Educational Technologies. Ternopil. 2025.

The thesis explores the psychological characteristics and mechanisms through which Ukrainians develop their perception of the nation's social life, shaped by the interaction of cognitive representations, emotional-value experiences, and forms of civic engagement. The study examines the socio-cultural factors that determine how social reality is interpreted and outlines the regularities of the influence exerted by historical memory, national identity, and collective emotions on processes of social cognition. Based on an empirical investigation conducted among university students, different levels of the formation of social world-perception are identified. A training program is proposed for developing realistic and emotionally balanced perception of societal events, aimed at enhancing cognitive flexibility, emotional competence, and civic involvement.

Keywords: world-perception, social reality, national identity, emotional-value sphere, civic activity, social cognition, historical memory, nation's social life.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ НАЦІЇ.....	8
1.1. Наукові підходи до концептуалізації поняття світосприйняття суспільного життя нації	8
1.2. Соціально-культурні фактори світосприйняття суспільного життя нації.....	17
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНЦЯМИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ НАЦІЇ.....	28
2.1. Діагностичний інструментарій для вивчення психологічних особливостей світосприйняття українцями суспільного життя нації.....	28
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження	32
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УМІНЬ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНЦЯМИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ НАЦІЇ.....	43
3.1. Програма розвитку умінь світосприйняття українцями суспільного життя нації	43
3.2. Рекомендації українцям щодо розвитку умінь реалістичного світосприйняття суспільного життя нації.....	49
Висновки до розділу 3.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство переживає період значних соціокультурних трансформацій, які супроводжуються переосмисленням ролі національної ідентичності, ціннісних орієнтацій і смислових засад буття нації. В умовах війни, глобалізаційного тиску та інформаційної поляризації, проблема світосприйняття суспільного життя українцями набуває особливого значення, адже саме воно відображає внутрішній психологічний стан спільноти, рівень її соціальної зрілості, моральної цілісності та духовної стійкості.

Для українців досліджувана проблема має екзистенційний вимір, оскільки ситуації постійних викликів і боротьби за свободу формується специфічна психологічна система сприйняття суспільного життя, яка поєднує емпатійність, моральну рефлексію, колективну відповідальність та духовну резилієнтність. Відтак дослідження психологічних особливостей світосприйняття українцями суспільного життя нації є надзвичайно актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, адже воно відкриває можливості для розуміння динаміки соціетальної психіки, розвитку громадянської свідомості та формування зрілого соціального суб'єкта в українському культурному просторі.

Проблема світосприйняття як комплексного психологічного феномену, що відображає цілісне осмислення людиною соціальної дійсності, привертала увагу багатьох дослідників у межах загальної, соціальної та етнопсихології. У зарубіжній науці в теоретичне збагачення цієї теми значний внесок здійснили Г. Олпорт, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Юнг, Е. Фромм [12; 36; 37; 38; 41], які розглядали структуру світоглядних орієнтацій, механізми формування ідентичності та зв'язок колективного несвідомого із соціальними процесами.

В українській психологічній науці питання національної самосвідомості, ідентичності та світоглядних орієнтацій послідовно досліджували такі вчені, як А.Фурман, А.В. Фурман, О. Фурман, В. Москаленко, Т. Титаренко, Л. Співак, О. Піонтковська, О. Злобіна, С. Кузікова, І. Кононов, О. Донченко, І. Бех, С. Кримський [3; 4; 6; 7; 11; 16; 20; 22; 24; 25; 28; 31; 32; 35]. Саме їхні праці

заклали методологічне підґрунтя для аналізу особистості в контексті соціальних змін, зокрема для розуміння феноменів громадянської позиції, соціетальної відповідальності та духовно-ціннісних основ поведінки.

Однак, попри наявність значного теоретичного доробку, можна стверджувати, що питання психологічних особливостей світосприйняття суспільного життя нації залишаються недостатньо розробленими у вітчизняній психології. Дослідження переважно фрагментовані, оскільки одні зосереджуються на ідентичності, а інші на цінностях або соціально-психологічних процесах, тоді як системне уявлення про світосприйняття як інтегральну структуру, що відображає єдність когнітивних, емоційно-ціннісних та смислових компонентів, досі не сформовано. Недостатньо вивчено й те, як національно-культурні архетипи, історична пам'ять і соціальна взаємодія визначають особливості осмислення українцями суспільного життя.

Отже, аналіз сучасного стану наукової розробки теми свідчить, що актуальним напрямом є пошук інтегративної психологічної моделі світосприйняття українців, яка б урахувала взаємозв'язок індивідуальних і соціетальних рівнів психіки, а також динаміку трансформацій у період суспільних криз і воєнних викликів. Розроблення та емпірична перевірка такої моделі сприятиме глибшому розумінню психологічних механізмів, що лежать в основі світоглядної стійкості, ціннісної самоідентифікації та громадянської зрілості українського народу.

Таким чином, зважаючи на актуальність, новизнута практичну значущість дослідження проблеми, було сформульовано тему магістерської роботи: **«Психологічні особливості світосприйняття українцями суспільного життя нації»**.

Об'єкт дослідження—світосприйняття як психологічний феномен у структурі суспільного життя нації.

Предмет дослідження—психологічні особливості світосприйняття українцями суспільного життя нації, зумовлені соціокультурними, історичними та ціннісно-смисловими чинниками сучасної української спільноти.

Мета дослідження –теоретично обґрунтувати й емпірично виявити психологічні особливості світосприйняття українцями суспільного життя нації, визначити його структурні компоненти, домінантні смисли та чинники розвитку в умовах суспільних трансформацій.

Відповідно до мети дослідження нами сформульовано такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення феномену світосприйняття суспільного життя нації та окреслити його психологічний зміст.
2. Визначити соціально-культурні та історико-психологічні чинники, що впливають на формування світосприйняття українців.
3. Провести емпіричне дослідження психологічних характеристик світосприйняття українцями суспільного життя нації.
4. Здійснити кількісний і якісний аналіз отриманих даних, визначити типологічні особливості світосприйняття різних соціально-демографічних груп.
5. Розробити програму розвитку умінь світосприйняття українцями суспільного життя нації та практичні рекомендації щодо їх формування в умовах суспільної динаміки.

Методи дослідження. У магістерській роботі застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних методів, вибір і поєднання яких обумовлені метою, завданнями й логікою дослідження. Зокрема, були використані такі методи:аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел із проблеми психологічного осмислення національної ідентичності, світоглядних орієнтацій і соціетальної психіки українців.Теоретичний аналіз уможливив конкретизацію понять «світосприйняття», «суспільне життя нації», «національна самосвідомість». Водночас систематизація літературних підтверджує коректність обраних підходів, зокрема культурно-історичного, екзистенційного, когнітивно-сміслового та соціетально-психологічного, до вивчення досліджуваної проблеми.

Для вивчення психологічних особливостей світосприйняття українцями суспільного життя нації застосовано низку психодіагностичних методик, які дозволяють комплексно дослідити ціннісну, смислову та рефлексивну складові особистісної свідомості.

Теоретична значущість дослідження полягає у розробленні та науковому обґрунтуванні цілісної психологічної моделі світосприйняття суспільного життя нації, яка інтегрує когнітивні, емоційно-ціннісні, ідентифікаційні та діяльнісні механізми в єдину систему. У роботі концептуалізовано світосприйняття як складний процес смислової інтерпретації соціальної дійсності, що детермінований національно-культурними чинниками, історичною пам'яттю, аксіопсихологічними особливостями спільноти та механізмами емоційної регуляції. Дослідження розширює теоретичний категорійний апарат соціальної, політичної та етнопсихології, вводячи у науковий обіг концепт реалістичного світосприйняття як індикатора громадянської зрілості та психологічної інтегрованості молоді в національний соціокультурний простір.

Практичне значення одержаних результатів роботи виявляється у створенні науково обґрунтованої системи психодіагностики та розвитку реалістичного світосприйняття, яку можна застосовувати в освітньому, соціально-психологічному та громадянському середовищах. Інтегративна діагностична модель дає змогу визначати рівень когнітивної структурованості, емоційної стабільності, етнічної ідентичності та громадянської активності молоді, що є підґрунтям для прогнозування її соціальної поведінки та визначення напрямів психологічної підтримки. Розроблена тренінгова програма забезпечує практичні технології формування критичного мислення, емоційної регуляції, історичної рефлексії, ціннісної орієнтації та громадянської задіяності, що робить її ефективним інструментом розвитку соціальної компетентності молодого покоління. Результати дослідження можуть бути використані у діяльності психологічних служб, закладів освіти, центрів молодіжного розвитку та громадських організацій для зміцнення національної ідентичності, підтримки

психологічної стійкості молоді та підвищення рівня її соціальної відповідальності й участі у громадському житті.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ НАЦІЇ

1.1. Наукові підходи до концептуалізації поняття світосприйняття суспільного життя нації

Проблема світосприйняття суспільного життя нації є однією із засадничих для сучасних психологічних досліджень, оскільки визначає способи, у які індивіди та соціальні групи інтерпретують соціальну реальність, наділяють її смислами та формують ставлення до національно значущих подій. У психологічному дискурсі світосприйняття розглядають як динамічну систему сенсорно-перцептивних, когнітивних, емоційно-сміслових та культурно зумовлених процесів, що забезпечують цілісне бачення світу (Бондаренко, 2008). Для українців цей процес має виразну соціетально-культурну специфіку, детерміновану історичною пам'яттю, ціннісними інваріантами ментальності та особливостями колективної свідомості.

Теоретичні основи розуміння світосприйняття суспільного життя сягають класичних праць європейської соціальної психології. Зокрема А. Тажфель і Дж. Тернер у 1970-х роках розробили теорію соціальної ідентичності, яка пояснює, як членство в соціальних групах формує самосприйняття індивіда та його поведінку [44]. Згідно з цією теорією, люди категоризують себе та інших за групами, що створює відчуття "ми" (внутрішньогрупова ідентифікація) та "вони" (зовнішньогрупове розрізнення). Цей процес соціальної категоризації впливає на те, як різні особи сприймають суспільні події, оскільки групова приналежність слугує інтерпретаційною призмою сприйняття соціальної дійсності.

Важливий внесок у розуміння колективних форм сприйняття зробив французький соціолог Е. Дюркгейм, який ще наприкінці XIX століття запровадив поняття "колективних репрезентацій" – спільних уявлень, що об'єднують членів суспільства [43]. У 1960-х роках цю концепцію відродив С. Московічі [42], розробивши теорію соціальних репрезентацій, яка пояснює, як наукові знання

трансформуються у повсякденну свідомість і як люди конструюють спільне розуміння соціальної реальності. Він визначав соціальні репрезентації як систему цінностей, ідей і практик, що виконують подвійну функцію: встановлюють порядок, який дозволяє людям орієнтуватися в їхньому матеріальному та соціальному світі, і забезпечують комунікацію між членами спільноти.

Культурно-історична психологія Л. Виготського додає іще один вимір до розуміння світосприйняття суспільного життя, адже його фундаментальна теза полягала в тому, що розум розвивається динамічно через інтерналізацію соціальної взаємодії за допомогою створених людиною культурних інструментів, і що людська свідомість виникає з матеріальної соціальної діяльності [8, с. 159]. У центрі культурно-історичної психології знаходиться здатність людини до означування – використання знаків (слів) для створення смислів, що формує те, що називається свідомістю. Л. Виготський стверджував, що свідомість виникає з людської діяльності, опосередкованої артефактами та знаками, і що минуле та сьогодення зливаються всередині індивіда [46].

К. Левін, розробивши теорію психологічного поля, запропонував розуміти поведінку людини як функцію "життєвого простору" – психологічного середовища, що охоплює особистість і всі соціальні та психологічні сили, які на неї впливають у конкретний момент часу [40, с. 126]. Життєвий простір постає як психологічна реальність індивіда, тобто сукупність усіх психологічних фактів і соціальних сил, що впливають на особу в даний момент часу. Ця концепція особливо цінна для розуміння світосприйняття, оскільки показує, як об'єктивні суспільні події трансформуються в суб'єктивне психологічне середовище, яке й визначає реакції людини.

Вивчення світосприйняття українцями суспільного життя неможливе без урахування ментально-психологічних, етнопсихологічних, культурно-історичних, соціетально-психологічних, аксіопсихологічних та когнітивно-перцептивних підходів, що формують методологічну основу його аналізу. Об'єднуючий

характер цих підходів дає змогу зрозуміти, як формується унікальний спосіб інтерпретації українцями суспільної реальності в умовах сучасних викликів.

У межах ментально-психологічного підходу, світосприйняття розглядається як функція національної ментальності, себто стійкої системи уявлень, характерологічних рис і ціннісних орієнтацій, які визначають спосіб осмислення соціального світу [33, с. 109]. Національна ментальність українців формується як багаторівнева система переживання світу, що інтегрує емоційні, раціональні, екзистенційні та культурні компоненти.

А. Фурман підкреслює поліструктурність української психокультури, де домінують рефлексивність, емоційність, морально-етична оцінність та схильність до внутрішнього самозаглиблення [31]. У цьому контексті світосприйняття суспільного життя набуває характеру ціннісно забарвленої інтерпретації соціальних явищ, що неможливе поза культурно зумовленими смислами. Українці схильні надавати суспільним подіям символічного виміру, інтерпретуючи їх крізь призму гідності, свободи, історичної тяглості, справедливості.

Дж. Тернер, творець "нового погляду" в соціальній психології, продемонстрував, як соціальні цінності впливають на когнітивні процеси сприйняття [45]. Його дослідження показали, що люди сприймають не об'єктивну реальність, а інтерпретують її крізь призму своїх цінностей, очікувань і попереднього досвіду. Це означає, що одна й та сама суспільна подія може сприйматися по-різному різними людьми залежно від їхніх когнітивних схем, особистісних установок і групової належності. Для українців це виявляється в тому, що суспільні події оцінюються передусім через призму їхнього впливу на національну ідентичність, державність і культурну автентичність.

Етнопсихологічний підхід виходить із того, що світосприйняття є результатом історично стійких рис національного характеру та колективних емоційних реакцій. На думку А. Османової, українська етнопсихіка відзначається поєднанням індивідуалізму й громадського начала, високою чутливістю до екзистенційних викликів, емпатійністю та орієнтацією на

моральні критерії оцінки соціальних явищ[13, с. 56]. Представники цього підходу вважають, що світосприйняття постає як ментально-культурний феномен, який розгортається у контексті національних історичних досвідів, звичаєвих норм, міфологем та традицій. Структурні компоненти українського світосприйняття – це глибинна емоційність, символізм, морально-ціннісний характер інтерпретацій суспільних подій та здатність надавати їм метафізичного або екзистенційного змісту.

Сучасні дослідження підтверджують унікальність української етнопсихологічної матриці. Після повномасштабного вторгнення 2022 року національна ідентичність не лише стала більш виразною для українців, а й набула радикальнішого значення, наповнивши громадянську прив'язаність до батьківщини потенційно ексклюзивним етнокультурним змістом. Емоційне зараження та емпатія є ключовими драйверами колективної свідомості, створюючи спільну емоційну атмосферу, що посилює колективну ідентичність. Спільні наративи відіграють вирішальну роль у тому, як соціальна конформність будує та підтримує колективну свідомість – коли індивідуальні історії поділяються та передаються через покоління, вони формують культуру, історію та традиції[39].

Згідно з культурно-історичним підходом, представленим у працях С. Кримського, Я. Грицака та В. Скребця, актуальні форми світосприйняття українців зумовлені історичною пам'яттю, яка містить як травматичні, так і героїчні досвіди. Репресії, колоніальні практики, боротьба за державність, голодомори та національно-визвольні змагання не лише сформували колективні архетипи, а й стали психологічними константами інтерпретації сучасних подій [9; 16].

Історична пам'ять функціонує як система культурних маркерів, що впорядковують сприйняття суспільної реальності. Українцям властива тенденція тлумачити сьогодення у ширшому контексті історичної тяглості, порівнювати сучасні виклики з попередніми й оцінювати соціальні явища з огляду на їхній вплив на національну ідентичність. Дослідження показують тісний зв'язок між

колективною пам'яттю та соціальними репрезентаціями, оскільки обидва феномени залежать від реляційних процесів для соціального конструювання повсякденних практик. Видатний психолог українського походження А. Бандура продемонстрував, як суспільства зберігають численні способи пізнання у своїх традиціях, які можна використовувати для розуміння незнайомого, і як минулий досвід через соціальні репрезентації формує сьогодення[1].

Особливу роль у формуванні світосприйняття українців відіграє травматичний історичний досвід. Події ХХ століття – Голодомор 1932-1933 років, масові репресії, Друга світова війна, Чорнобильська катастрофа – створили специфічну психологічну матрицю колективної пам'яті, що визначає сприйняття сучасних загроз і викликів. Війна, що розпочалася у 2014 році анексією Криму та продовжилася повномасштабним вторгненням у 2022 році, актуалізувала історичну травму і водночас створила новий травматичний досвід. Дослідження свідчать, що дорослі цивільні українці, які переживають тривалу війну з росією та російськими сепаратистами, демонструють підвищені рівні посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Наукові розвідки 2022-2023 років показали, що українці переживають як гостру травму від безпосереднього досвіду насильницького конфлікту, переміщення, втрати близьких, так і хронічну, складну травму, особливо ті, хто мав попередню експозицію до регіональної нестабільності, політичної напруженості чи економічних труднощів до війни [10, с. 254]. Важливо, що травматичний досвід не обмежується лише психопатологічними наслідками – він також може сприяти посттравматичному зростанню, переосмисленню життєвих пріоритетів і формуванню життєстійкості. Українці відчувають це як раптову, але тривалу колективну травму. Війна триває вже понад три роки, і травма набула хронічного характеру. Більше того, сучасні події накладаються на восьмирічний період антитерористичних операцій (2014-2022), а також на пандемію COVID-19, що тривала два роки до вторгнення. Українці стикаються з інтенсивним безпосереднім впливом каскадних подій, таких як випадкові

бомбардування цивільних об'єктів і терористичні атаки, особисті та економічні втрати, соціальна ізоляція від родичів і друзів.

У межах соціетальної психології світосприйняття суспільного життя розглядається як прояв соціетальної психіки – надіндивідуальної системи колективних почуттів, емоційних станів, очікувань і соціальних уявлень [21, с.334]. Соціетальна психіка визначає специфічну динаміку переживання суспільно важливих подій, що виявляється у спільному емоційному реагуванні, соціальних настроях, орієнтаціях і формах громадянської активності. Цей підхід підкреслює, що українці сприймають суспільні явища не лише індивідуально, а й через систему колективних емоційних станів, які особливо загострюються під час кризових або переломних історичних моментів. До таких станів належать піднесення, протестний афект, солідарність, колективна тривога або мобілізаційна готовність. На соціетальному рівні світосприйняття суспільного життя виступає як колективний феномен, що об'єднує членів спільноти навколо спільних смислів, цінностей і способів інтерпретації реальності.

Події 24 лютого 2022 року стали кульмінацією соціетальних переживань українців. Початкова реакція була шоковою, але швидко трансформувалася в масову мобілізацію із властивими лише їх проявами у довгих чергах на здачу крові, будівництво оборонних споруд, черги біля будівель військових комісаріатів. Оскільки українська армія на той момент потребувала людського ресурсу і військової сили, рішення захищати країну прийняли цивільні особи – комп'ютерні спеціалісти, банківські працівники, вчителі, які стали територіальною обороною.

Аксіопсихологічний підхід до вивчення проблематики світосприйняття українцями суспільного життя нації пояснює його як структурування реальності відповідно до провідних цінностей індивіда та спільноти. Ціннісні орієнтації відіграють роль своєрідних «фільтрів», що визначають зміст інтерпретації суспільних явищ. Ціннісно-сміслові орієнтації посідають центральне місце у структурі світосприйняття українців, оскільки вони визначають смислові рамки інтерпретації суспільного життя та задають критерії оцінки соціальних явищ.

Для українців характерними є такі провідні цінності, як свобода, гідність, соціальна відповідальність, родинність, духовність і культурна тяглість, кожна з яких виконує специфічну регулятивну функцію. Цінність свободи є однією з фундаментальних, оскільки історичний досвід українців багаторазово актуалізував потребу відстоювати особистісну й колективну автономію. Саме через цю призму українці часто інтерпретують суспільні події як загрозиві або сприятливі для розвитку суспільної свободи. Події Революції Гідності 2013-2014 років і опір російській агресії після 2022 року стали виразними проявами цієї цінності. Гідність постає психологічним критерієм оцінки соціальних дій та рішень. Українське суспільство, особливо після Революції Гідності, схильне тлумачити суспільні процеси з огляду на відповідність принципам честі, рівності й поваги до людини. Гідність у цьому сенсі є не лише моральною категорією, а й емоційно-смісловим регулятором соціальної поведінки. Дослідження показують, що саме цінність гідності стала консолідуючим чинником української національної ідентичності в період після 2014 року [39].

Соціальна відповідальність проявляється як готовність брати участь у спільних справах, підтримувати інституції громадянського суспільства, відгукуватися на потреби спільноти. Ця цінність підсилюється культурною традицією взаємодопомоги й колективної мобілізації, що стає особливо виразним у кризові періоди. Під час повномасштабної війни українці продемонстрували безпрецедентний рівень волонтерства, взаємодопомоги та громадянської активності.

Родинність відображає глибоку значущість сімейних і міжпоколінних зв'язків для української культури. Через цю цінність українці схильні оцінювати суспільні явища з позицій їхнього впливу на сім'ю як базову соціальну інституцію та морально-психологічну опору. Психодіагностичні обстеження біженців свідчать про те, що родинні зв'язки слугують одним із найважливіших ресурсів психологічної стійкості в умовах примусової міграції [30].

Духовність у структурі світосприйняття функціонує як орієнтація на внутрішній смисл, моральність і цілісність. Вона забезпечує інтеграцію

індивідуальних та колективних переживань, сприяючи формуванню більш глибокого, екзистенційного ставлення до суспільних подій.

Культурна тяглість є важливим джерелом символічної спадковості, що пов'язує сучасні соціальні процеси з історичними наративами та традиціями. Завдяки цій цінності українці сприймають суспільне життя не ізольовано, а як частину тривалого історико-культурного розвитку. Дослідження мовної поведінки українців у соціальних мережах показують радикальний зсув від російської до української мови після 2022 року, що свідчить про актуалізацію цінності культурної автентичності та тяглості [30].

Узагальнюючи, зазначимо, що цінності виконують роль когнітивно-смыслових «фільтрів», які структурують спосіб бачення суспільної реальності й визначають ступінь її значущості для особистості.

У межах когнітивно-перцептивного підходу, представленого в дослідженнях В. Бондаря, Н. Чепелевої та Л. Карамушки, світосприйняття розглядають як складну систему психічних процесів, що забезпечують формування цілісної картини реальності. Воно охоплює перцептивні механізми (зорове, слухове та інші сенсорні канали), увагу, інтерпретацію, пам'ять та когнітивні стратегії обробки інформації[29].

На індивідуальному рівні світосприйняття визначають такі чинники, як: а) вибірковість уваги, що спрямовує психічну активність на соціально значущі стимули; б) особистісні очікування, які впливають на інтерпретацію подій; в) когнітивні схеми та стереотипи, що сприяють впорядкуванню інформації; г) соціальний досвід, який формує особливості розуміння і тлумачення ковітальних ситуацій; г) емоційна насиченість подій, що визначає силу їхнього впливу на особу.

У суспільній подієвості це означає, що різні соціальні групи можуть по-різному осмислювати одні й ті самі явища, оскільки їхній досвід, виховання, система цінностей і культурні настанови відрізняються. Таким чином, когнітивно-перцептивний підхід дає можливість пояснити неоднорідність реакцій населення на соціально-політичні зміни та актуальні події. Механізми

формування світосприйняття суспільного життя включають кілька взаємопов'язаних процесів. По-перше, це селективність уваги – люди звертають увагу на ті аспекти суспільного життя, які є особистісно або культурно значущими. По-друге, це категоризація та схематизація, за якої суспільні явища організовуються у когнітивні категорії, що полегшує їх осмислення. По-третє, це атрибуція значущості – події отримують емоційне забарвлення та ціннісну оцінку. По-четверте, це соціальне порівняння – група, до якої належить індивід, порівнюється з іншими групами, що формує групову ідентичність і лояльність.

Сучасне світосприйняття українцями суспільного життя неможливо аналізувати без урахування ролі інформаційного простору та медіа. Російське повномасштабне вторгнення в Україну відбувається в епоху, коли більшість людей отримують екстрені новини через пасивне прогортання соціальних мереж. Війна в Україні стала першою цифровою війною в її інформаційному вимірі. Дослідження медіаспоживання в Україні протягом війни показують, що українці обирають соціальні мережі та онлайн-медіа для отримання новинної інформації. Постійний потік новин про війну, обстріли, дезінформацію та пропаганду чинить емоційний тиск на споживачів, а відтак українці потребують якісного та цікавого контенту спрямованого на розширення світоглядних горизонтів та національного світосприйняття. Сьогодні зростає популярність концепції «екологічного медіаспоживання», що передбачає свідомий вибір інформації, критичне мислення та мінімізацію негативного впливу медіа на психічне здоров'я споживача. Українське населення неодноразово травмувалося передачею інформації про російське вторгнення як через традиційні, так і через соціальні медіа. Цей спосіб отримання інформації є одним із найтравматичніших через інтенсивне та швидке поширення негативних історій і графічних візуальних зображень, а також легкий доступ до них.

Згідно з дослідженням КМІС за замовленням ОПОРИ, проведеним у липні 2022 року, найпопулярнішими соціальними мережами є Telegram, YouTube і Facebook. 41% загального часу споживання новин українці витрачають на Telegram, 37% – на YouTube, 12% – на Facebook, 6% – на Viber. Соціальні

медіа також відіграли важливу роль у підтримці української армії та формуванні міжнародної підтримки[15].

Водночас російська дезінформація та використання штучного інтелекту для створення фейкових матеріалів становлять серйозну загрозу адекватному світосприйняттю. Сфабриковані записи Президента України, що нібито здається, а також російських військових, що святкують перемогу, публікувалися в Telegram, сіючи паніку та підриваючи моральний дух. Такі ситуації вимагають від українців високого рівня медіаграмотності та критичного мислення при обробці інформації.

Важливим аспектом світосприйняття українців є регіональна специфіка. Історично почуття національної приналежності було значно сильнішим на заході України, на другому місці був центр, тоді як у південній та східній частинах нашої держави воно було нижчим при одночасному збереженні сильніших зв'язків із росією. Однак події 2014 та особливо 2022 року суттєво змінили цю картину. Дослідження показують, що національна ідентичність стала більш виразною порівняно з іншими територіальними та нетериторіальними ідентичностями. При цьому саме значення належності до української нації змінилося, що виявляється передусім у посиленні відчуження від держави агресорки та більшому прийнятті українського націоналізму. Хоча народні сприйняття аж ніяк не є однорідними по всій країні, основна лінія розмежування змістилася на схід і тепер проходить між ОРДЛО та прилеглими східно-південними регіонами [39, с. 15-17].

1.2. Соціально-культурні фактори світосприйняття суспільного життя нації

Світосприйняття суспільного життя нації формується як складна багаторівнева система психологічних механізмів, що інтегрують індивідуальний досвід із ширшими культурними, історичними та соціальними контекстами. У цьому процесі соціокультурні умови не є зовнішнім тлом або простою сукупністю стимулів, а виступають змістовними структуротворчими чинниками,

які детермінують спосіб інтерпретації суспільних подій, конструювання уявлень про національну спільноту та усвідомлення власної ролі в ній. Методологічно це питання розглядається на перетині кількох теоретичних парадигм. Культурно-історична теорія Л. Виготського та О. Лурії постулює, що вищі психічні функції формуються через інтеріоризацію соціокультурного досвіду, опосередкованого знаковими системами [46]. Соціальний конструктивізм П. Бергера, Т. Лукмана та К. Гергена [17] розглядає реальність як соціально сконструйований феномен, де колективні смисли визначають індивідуальне сприйняття. Теорія соціальних репрезентацій С. Московічі пояснює, як наукові і культурні знання трансформуються у повсякденну свідомість через процеси анкерування та об'єктивації. Екологічна психологія сприйняття Дж. Гібсона та У. Найссера наголошує на активній ролі суб'єкта у конструюванні перцептивного досвіду через взаємодію з середовищем. Психологія колективних травм і пам'яті В. Франкла, Дж. Александера та М. Гіро досліджує трансгенераційну передачу емоційного досвіду та його вплив на сучасне світосприйняття [2, с. 15-18]. Для українського соціуму ці механізми набувають особливої глибини через історичну тяглість національної самосвідомості, багатовіковий досвід боротьби за державність і культурну автентичність, специфічну конфігурацію ментальних констант та унікальний досвід колективних травм і мобілізаційних піднесень.

Психологічні особливості сприйняття суспільної реальності завжди формуються в полі культурних смислів і соціальних взаємодій. Людина не сприймає події безпосередньо, між об'єктивною ситуацією та суб'єктивним розумінням завжди постає система символів, цінностей, когнітивних схем, емоційних реакцій і колективних уявлень. Саме ці елементи визначають, яким чином соціальні процеси набувають психологічної значущості й вбудовуються в індивідуальний світогляд. Соціокультурні фактори виступають не просто контекстом, а активними агентами формування перцептивних, когнітивних та емоційних процесів, що визначають способи осмислення, оцінювання та переживання суспільних явищ.

Одним із провідних структуротворчих чинників світосприйняття виступає національна ментальність, яка являє собою інтегральну систему глибинних когнітивних схем, емоційних диспозицій, ціннісних орієнтацій і поведінкових патернів, що формуються в процесі тривалого історико-культурного розвитку етносу і визначають типові способи сприйняття, інтерпретації та емоційного переживання соціальної реальності. На відміну від поверхневих культурних практик, ментальність становить глибинний психологічний каркас, який працює переважно на рівні автоматичних когнітивних процесів і неусвідомлюваних емоційних реакцій. Вона виконує функцію культурної граматики, що задає правила інтерпретації подій навіть за відсутності рефлексивного усвідомлення цих правил. Українська ментальність формується на перетині кількох ключових змістових блоків. Емоційно-афективний компонент включає підвищену емоційну реактивність і експресивність, здатність до глибокого співпереживання як культурну норму, схильність до ліричності та естетизації життєвого досвіду, інтенсивне переживання соціальної несправедливості. Когнітивно-рефлексивний компонент характеризується схильністю до філософської рефлексії і пошуку сенсу, холістичним сприйняттям явищ замість аналітичної фрагментації, здатністю до утримання суперечностей, метафоричністю і образністю мислення. Морально-етичний компонент виявляється у високій чутливості до питань справедливості та гідності, пріоритеті моральних принципів над прагматичною вигодою, внутрішній духовності, схильності до морального максималізму. Волюнтативний компонент охоплює прагнення до особистої свободи та автономії, нетерпимість до зовнішнього примусу і патерналізму, спонтанність і ситуативну адаптивність поведінки, мобілізаційну готовність у критичних ситуаціях. Соціально-інтеракційний компонент включає поєднання індивідуалістичної ініціативності з потребою у спільнотній підтримці, високий рівень неформальної взаємодопомоги, складність формалізованої кооперації при легкості неформальної солідарності, чутливість до горизонтальних соціальних зв'язків.

Ментальність формує когнітивні схеми у розумінні О. Бондарчука і Л. Карамушки[5], тобто стійкі структури знань, що визначають селективність уваги, інтерпретацію інформації та прогнозування подій. Коли індивід сприймає суспільну подію, активуються ментальні схеми, що автоматично задають фрейми інтерпретації, емоційні валентності та поведінкові сценарії. Ментальність також формує атрибутивні стилі, тобто типові способи пояснення причин подій. Українська схильність до морально-етичної атрибуції означає, що соціальні явища часто інтерпретуються через категорії справедливості й несправедливості, гідності та приниження, а не лише через прагматичну ефективність. Ментальні особливості виразно проявляються у масових соціальних реакціях, зокрема під час Революції Гідності масова мобілізація відбулася не стільки через економічні фактори, скільки через переживання порушення національної гідності, волонтерський рух продемонстрував спонтанну самоорганізацію як прояв неформальної солідарності, а реакція на повномасштабну агресію виявила миттєву консолідацію попри раціональні очікування паніки.

Історична пам'ять є ще одним фундаментальним чинником формування світосприйняття, оскільки вона задає емоційно-смісловий горизонт інтерпретації сучасних подій. Історична пам'ять являє собою не просто збереження інформації про минуле, а активний процес конструювання смислів, що організовує індивідуальний і колективний досвід у часовій перспективі. За концепцією М. Хальбвакса, пам'ять завжди є соціально опосередкованою і формується в межах соціальних рамок пам'яті, тобто інститутів, ритуалів, наративів, що визначають, що саме пам'ятається і як це інтерпретується. У свідомість українців глибоко вкорінені досвіди колоніального тиску, голодоморів, репресій, воєнних катастроф і водночас епізодів героїчного спротиву та національного піднесення. Структура колективної пам'яті української нації включає травматичний блок, що охоплює голодомори, масові репресії, Другу світову війну, Чорнобильську катастрофу та повномасштабну війну, героїчно-мобілізаційний блок, представлений козацькою державністю, визвольними змаганнями, рухом опору, дисидентським рухом та революціями, а також

культурно-духовний блок, що включає Київську Русь, золоту добу української літератури та мовно-культурний спротив [14].

Психологічні механізми функціонування історичної пам'яті включають трансгенераційну передачу травми за концепцією Н. Келлерман, яка здійснюється через епігенетичні механізми, сімейні наративи та культурну трансмісію. Когнітивні ефекти історичної пам'яті виявляються у праймінг-ефекті, коли актуалізуються історичні паралелі при сприйнятті сучасних подій, у використанні історичних аналогій як когнітивних евристик та у формуванні каузальних схем пояснення сучасності через історичні причини. Емоційна регуляція через пам'ять означає, що пам'ять про перемоги підтримує колективну самоповагу, пам'ять про травми посилює пильність до загроз, а героїчні наративи слугують емоційними ресурсами в кризах. Історична пам'ять виконує ідентифікаційну функцію, задаючи відповідь на питання про національну приналежність, легітимаційну функцію, виправдовуючи сучасні вибори, мобілізаційну функцію, активізуючи готовність до колективної дії, та прогностичну функцію, формуючи очікування щодо майбутнього на основі досвіду минулого.

Культурна традиція як механізм соціальної спадковості являє собою систему соціально успадкованих практик, норм, ритуалів, символів і способів дії, що забезпечують тяглість і стабільність суспільного життя через покоління. На відміну від історичної пам'яті, що є репрезентацією минулого, традиція є живою практикою, яка безпосередньо регулює сучасну поведінку. Українська культурна традиція включає родинно-громадські традиції з культом родини як первинної спільноти, повагою до старших, традиціями взаємодопомоги та гостинністю як моральним імперативом, обрядово-ритуальні практики календарної обрядовості, родинних ритуалів та релігійних практик, а також фольклорно-символічну традицію усної народної творчості, декоративно-прикладного мистецтва та музичної культури. Традиція передається не через раціональне навчання, а через практичну участь у культурних практиках, коли індивід засвоює не лише зовнішні форми, а й емоційні значення. Традиція створює соціальні норми як

уявлення про належну поведінку в типових ситуаціях, а порушення традиційних норм викликає моральні емоції. Традиційні символи впорядковують хаос повсякденності, надаючи йому значення і передбачуваність, формують нормативні уявлення про соціально прийнятне, бажане та морально виправдане.

Мова відіграє особливу роль у формуванні світосприйняття, оскільки вона є не лише засобом комунікації, а й механізмом кодування культурного досвіду і трансляції колективних смислів. Мова виступає когнітивним інструментом, що формує структуру мислення і систему категоризації реальності. За гіпотезою лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа[14], мова впливає на спосіб сприйняття світу через лексичні категорії, граматичні структури та дискурсивні практики. Психолінгвістичні особливості української мови на лексико-семантичному рівні включають багатство слів на позначення емоційних і духовних станів, розвинену систему демінутивів як відображення емоційності, специфічні концепти без прямих еквівалентів у інших мовах. На граматичному рівні складна система часів забезпечує детальну темпоральну категоризацію, дієслівний вид фіксує увагу до завершеності або процесуальності дії, а форми звертання і ввічливості відображають соціальні відносини. На дискурсивному рівні виявляється тенденція до наративності, метафоричність і образність мовлення, емоційна насиченість висловлювань. В українському контексті мова виконує особливу символічну функцію, оскільки використання української мови є актом національного самоствердження, мовний вибір сигналізує про ціннісну позицію, а сама мова стає полем символічної боротьби за ідентичність. Психологічні ефекти мовного вибору виявляються в тому, що мова активізує специфічні емоційні асоціації, зміна мови може змінювати режим когнітивної обробки, а мова впливає на почуття приналежності до спільноти.

Система національних цінностей виступає як оцінна матриця світосприйняття, оскільки цінності розглядаються як стійкі переконання про бажані кінцеві стани існування або способи поведінки за концепцією М. Рокіча і виконують функцію стандартів, що керують вибором і оцінкою подій. Ієрархія українських національних цінностей включає термінальні цінності як цілі, серед

яких свобода і воля як базова екзистенційна цінність, гідність як самоповага і визнання людської вартості, справедливість як моральна основа соціального порядку, родина як первинна соціальна спільнота, мир і злагода як відсутність конфліктів, а також інструментальні цінності як засоби досягнення цілей, що охоплюють чесність, взаємодопомогу, працьовитість та освіченість. Цінності виконують селективну функцію, визначаючи, які події є значущими і заслуговують на увагу, оцінну функцію, задаючи критерії моральної оцінки, мотиваційну функцію, спонукаючи до дії, коли ситуація вимагає їх захисту, та інтегративну функцію, об'єднуючи індивідів у спільноту через спільні цінності [17]. Наприклад, досвід Революції Гідності та сучасної війни показує, що для українців цінність гідності має не лише моральне, а й мобілізаційне значення, формуючи готовність до дії в умовах ризику.

Соціальні інституції виступають агентами соціалізації, які відіграють провідну роль у формуванні соціальних моделей інтерпретації суспільного життя. Сім'я як агент первинної соціалізації задає базові емоційні схеми та способи оцінювання подій, формує первинну довіру до світу і моделі соціальної взаємодії. Освітні заклади, включаючи школу та університет, формують когнітивні структури та соціальну обізнаність, світоглядні орієнтації та критичне мислення, передають знання про суспільне життя і виховують громадянськість. Релігійні інституції забезпечують морально-ціннісні принципи, духовні смисли існування та ритуальну підтримку в критичні моменти життя. Громада надає соціальну підтримку і практикує взаємодопомогу, формує горизонтальні соціальні зв'язки, тоді як громадські організації створюють простір для практики демократичної участі та соціальної активності.

Групові емоційні стани являють собою суттєвий чинник формування світосприйняття, оскільки спільні переживання, які виникають у суспільства під час значущих подій, посилюють переживання національної єдності та задають емоційне забарвлення оцінки подій. Колективні емоції розуміються як синхронізовані емоційні переживання великих груп людей, що виникають під час значущих соціальних подій і посилюються через механізми емоційного

зараження, ідентифікації та спільного фокусування уваги[16]. Механізми формування колективних емоцій включають емоційне зараження за концепцією Е. Хетфілд як автоматичну мімікрію і синхронізацію емоційних станів, соціальну категоризацію, коли ідентифікація за принципом «ми-вони» посилює емоційні реакції, та символічну медіацію, коли національні символи активізують емоційні схеми. Особливо помітною колективна емоційність стає у кризові періоди, коли суспільство переживає загрозу або історичний перелом. Колективні емоційні стани формують атмосферу, у якій індивіди приймають рішення, і тому вони суттєво впливають на поведінкові прояви, зокрема на участь у волонтерстві, громадянську активність та політичну мобілізацію.

Етнопсихологічні характеристики також визначають специфіку світосприйняття української нації. До них належать поєднання індивідуалістичної ініціативності з високою чутливістю до спільнотних зв'язків, емоційність як схильність до інтенсивного емоційного реагування, толерантність до різноманітності та схильність до рефлексивності. Ці риси формують внутрішні диспозиції і соціально-перцептивні схеми, що визначають стиль оцінки подій, зумовлюють типові форми поведінки та впливають на стратегії адаптації в кризових ситуаціях. Етнопсихологічні особливості пояснюють як здатність до самоорганізації та взаємодопомоги, так і глибоку внутрішню вразливість, яка підсилює психологічне переживання соціальних подій.

Інформаційно-медійний простір виступає одним із найдинамічніших чинників, що впливають на світосприйняття, оскільки сучасні медіа не лише передають інформацію, а й формують соціальні наративи, задають емоційний контекст, впливають на ціннісні орієнтири й конструюють образи подій. Медіа-ефекти у формуванні світосприйняття включають праймінг, коли медіа-контент активізує певні когнітивні схеми, що впливають на подальше сприйняття, фреймінг, коли спосіб подання інформації задає рамку інтерпретації, та встановлення порядку денного за теорією agenda-setting, коли медіа визначають, які теми є важливими для суспільної уваги. У період війни медіа стали одним із ключових інструментів психологічної взаємодії, оскільки вони підтримують

відчуття єдності, створюють інформаційні спільноти та водночас можуть виступати джерелом маніпуляції чи емоційного перенавантаження. Інформаційна динаміка впливає на когнітивні процеси, змінюючи структуру уваги, очікування і способи реагування на новини, здатна підсилювати емоційні реакції та визначає інформаційні рамки сприйняття суспільних процесів.

Окрему роль у формуванні світосприйняття відіграють культурні символи та національні наративи, оскільки національна символіка, що включає прапор, гімн, герб, історичні постаті та культурні пам'ятки, виконує інтегративну, регулятивну, емоційну й когнітивну функції, створюючи смисловий каркас нації. Культурні символи здійснюють символічне опосередкування досвіду, емоційне маркування групової приналежності та когнітивну інтеграцію, що зміцнює національну ідентичність, формує почуття причетності та забезпечує смислове впорядкування суспільної реальності. Символи активізують емоційні реакції, зміцнюють відчуття причетності до спільного історичного простору і слугують маркерами колективної ідентичності, забезпечують візуалізацію приналежності, створюють емоційні якорі єдності та здійснюють матеріалізацію абстрактних цінностей.

Системна взаємодія соціально-культурних чинників та їхніх психологічних механізмів може бути представлена у вигляді узагальненої моделі (табл. 1), що розкриває особливість впливу кожного соціально-культурного чинника на формування світосприйняття суспільного життя нації. Водночас їхня сукупна дія утворює накопичувальний ефект, що визначає цілісність і унікальність національного світобачення.

Таблиця 1

Психологічні особливості та механізми впливу соціально-культурних чинників на світосприйняття суспільного життя нації

Соціально-культурний чинник	Специфічні психологічні механізми	Унікальний внесок у світосприйняття
Національна ментальність	Глибинні когнітивні схеми; архетипні патерни реагування; культурно зумовлені емоційні сценарії	Базова матриця інтерпретації дійсності; автоматичні оцінні судження; стійкість світоглядних установок

Історична пам'ять	Трансгенераційна передача травм; колективна мнемічна репрезентація; темпоральна ідентичність	Чутливість до історичних паралелей; мобілізаційна готовність; легітимація сучасних дій через минуле
Ціннісно-нормативна система	Моральна регуляція; ієрархізація значущості подій; когнітивний дисонанс при порушенні цінностей	Критерії оцінки суспільних явищ; мотивація громадянської активності; визначення меж прийняттого
Мова та дискурсивні практики	Лінгвістична категоризація; семантичне поле національної самосвідомості; мовленнєва соціалізація	Доступність смислів; емоційна валентність понять; символічні кордони «свій – чужий»
Соціальні інституції	Рольова інтерналізація; нормативний тиск; референтна ідентифікація	Трансляція поведінкових моделей; соціальний контроль; легітимація групових норм
Колективні емоційні стани	Афективне зараження; емоційний резонанс; групова поляризація почуттів	Динаміка суспільних настроїв; солідаризація у кризах; емоційна атмосфера епохи
Медійно-інформаційний простір	Праймінг; фреймінг; agenda-setting; формування ехо-камер	Селекція значущих подій; когнітивна доступність інформації; стереотипізація образів
Національна символіка	Символічна ідентифікація; ритуальна консолідація; сакралізація спільнотних знаків	Візуалізація приналежності; емоційні якорі єдності; матеріалізація абстрактних цінностей

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо що соціально-культурні фактори формують багаторівневу систему психологічних детермінант, які визначають спосіб сприйняття, оцінювання та переживання суспільних явищ. Взаємодія національної ментальності, історичної пам'яті, культурної традиції, мови, системи цінностей, соціальних інституцій, колективних емоційних станів, етнопсихологічних рис, інформаційно-медійного простору та культурних символів створює унікальну структуру світосприйняття, характерну для української нації. Саме ця структура забезпечує психологічну стійкість, соціальну мобілізованість і високий рівень громадянської активності, що особливо виразно проявляється у періоди соціальних викликів і трансформацій. Розуміння цих механізмів є критично важливим для наукового осмислення психологічних процесів, що відбуваються на рівні національної спільноти, для прогнозування соціальних реакцій, розробки ефективних комунікаційних стратегій і підтримки національної стійкості в умовах сучасних викликів.

Висновки до розділу 1

Проведений теоретико-методологічний аналіз дає підстави стверджувати, що світосприйняття суспільного життя нації є складною, поліструктурною та динамічною системою, яка формується через взаємодію сенсорно-перцептивних, когнітивно-інтерпретаційних, емоційно-ціннісних та соціально-культурних процесів. На рівні наукових підходів воно розкривається як такий феномен, що інтегрує положення соціальної ідентичності, соціальних та колективних репрезентацій, культурно-історичної психології, психології життєвого простору, етнопсихологічних і аксіопсихологічних концепцій. Усі ці теоретичні рамки наголошують на тому, що процес пізнання та інтерпретації соціальної реальності завжди опосередковується попереднім досвідом, груповою приналежністю, ціннісними орієнтирами та культурними моделями, що зумовлюють вибірковість уваги, характер когнітивної обробки та емоційні судження.

Змістовий аналіз соціально-культурних чинників показує, що українське світосприйняття формується під впливом унікальної конфігурації ментальних, історичних, ціннісних, мовно-дискурсивних, інституційних та емоційних детермінант, які взаємодіють між собою як єдина система. Національна ментальність забезпечує глибинні когнітивні схеми інтерпретації подій; історична пам'ять задає темпоральний горизонт та емоційно-сміслову забарвленість сучасних викликів; культурна традиція визначає нормативні моделі поведінки; мова кодує культурні смисли та символічні межі спільноти; система цінностей задає критерії моральної оцінки подій; соціальні інституції формують соціальні ролі, очікування та моделі взаємодії; колективні емоційні стани синхронізують суспільні переживання; медійно-інформаційний простір формує когнітивні рамки, порядок денний та емоційний контекст соціальних подій; символи та національні наративи виконують інтегративну та ідентифікаційну функцію. Сукупно ці фактори не просто впливають на окремі елементи сприйняття, а створюють цілісну психологічну архітектоніку світобачення української нації.

Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, варто наголосити, що світосприйняття суспільного життя нації має не лише когнітивно-перцептивну, а й глибоку соціально-психологічну та екзистенційну природу. Воно формується як складноструктурований психологічний механізм, що забезпечує конструювання смислів, підтримання колективної ідентичності, оцінку суспільних подій, регуляцію громадянської поведінки та забезпечення психологічної стійкості спільноти. Особливої ваги цей механізм набуває в умовах криз і трансформацій, коли соціально-культурні чинники активізуються як ресурси адаптації, мобілізації та підтримання суб'єктності нації. Таким чином, вивчення світосприйняття суспільного життя в українському контексті є ключовим для розуміння психологічних умов національної єдності, стійкості та розвитку суспільства, що визначає значущість подальших емпіричних досліджень у цьому напрямі.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНЦЯМИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ НАЦІЇ

2.1. Діагностичний інструментарій для вивчення психологічних особливостей світосприйняття українцями суспільного життя нації

Емпіричне дослідження світосприйняття суспільного життя нації передбачає звернення до багатовимірної системи психічних процесів, що формують суб'єктивну картину соціальної реальності. Спираючись на теоретичний аналіз першого розділу, у якому світосприйняття було обґрунтовано як інтегративний феномен, що охоплює когнітивні, емоційно-ціннісні, ідентифікаційні та діяльнісні компоненти, у цій частині розробляється й обґрунтовується комплекс психодіагностичних методів, здатних цілісно окреслити структуру та рівень сформованості цього феномену серед молодіжної вибірки.

Дослідження проводилося серед студентів соціально-гуманітарних спеціальностей, оскільки саме молодіжне середовище виступає чутливим до процесів соціальної динаміки, має високий рівень ідентифікаційної пластичності та реагує на суспільні зміни з чітко вираженими емоційно-смісловими маркерами. Молодь є тією віковою групою, у якій інтенсивно формуються ієрархії цінностей, соціально-ідентифікаційні структури та патерни громадянської поведінки, що робить її репрезентативною для аналізу психологічних механізмів світосприйняття.

Для фіксації цього багатокомпонентного явища було відібрано чотири психодіагностичні інструменти, що відповідають змісту кожного з ключових складників світосприйняття: когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного. Усі методики валідизовані або адаптовані в межах українських або міжнародних досліджень, що забезпечує їх наукову надійність. У цілому обраний інструментарій дозволяє виміряти концептуально визначені змінні та простежити

їхню взаємодію в структурі національно зорієнтованого сприйняття соціальної реальності[19].

Одним із базових інструментів є методика «Типовий українець» З. Сікевич в адаптації Т. Тхоржевської[18], яка була включена до емпіричної частини дослідження для вивчення когнітивного компонента світосприйняття. Вона дозволяє реконструювати уявлення респондентів про соціально-психологічний портрет українців як спільноти та про ті риси, якими наділяється у свідомості молоді національний «усереднений» образ. На рівні психологічного змісту ця методика дає можливість виявити, які когнітивні схеми, стереотипи, категоризаційні моделі та соціальні атрибуції лежать в основі інтерпретації студентами свого народу. Саме уявлення про національний характер та соціальну поведінку культурної групи відіграють роль «когнітивних рамок», через які індивід сприймає події суспільного життя, інтерпретує історичні трансформації та визначає власну позицію в контексті національної спільноти.

Процедура методики передбачала індивідуальне виконання завдання: студентові пропонувалося протягом п'ятнадцяти хвилин сформулювати двадцять характеристик, які, на його погляд, найбільш адекватно описують «типового українця». Усі записи здійснювалися у вільній формі, а після цього здійснювалася їхня кількісно-якісна обробка. До аналізу включалися лише позитивні характеристики. Результат інтерпретувався відповідно до кількості позитивних ознак: якщо респондент називав 14–20 характеристик, це оцінювалося як високий рівень позитивної репрезентації (2 бали); 7–13 характеристик відповідали середньому рівню (1 бал); 0–6 – низькому (0 балів). Така система дає змогу визначити загальний емоційно-когнітивний тон, з яким респонденти осмислюють спільноту, адже позитивна соціальна репрезентація нації виступає важливою складовою її позитивної ідентифікації.

Другим інструментом стало застосування опитувальника етнічної ідентичності О. Татарка та Н. Лебедевої в українській адаптації Л. Співак[27], який дає можливість виміряти емоційно-ціннісний компонент світосприйняття, зокрема ступінь прийняття індивідом власної національної приналежності,

рівень позитивної або негативної валентності етнічної ідентичності та ступінь визначеності або невизначеності самоідентифікації. Методика містить вісім тверджень, згрупованих у дві підшкали: перша відображає емоційно-ціннісне ставлення до власної національної приналежності (пункти 1, 4, 6, 8), друга – рівень невизначеності національної ідентичності (пункти 2, 3, 5, 7). Відповіді подаються за п'ятибальною шкалою згоди: від «повністю не погоджуюся» (1 бал) до «повністю погоджуюся» (5 балів).

Попередньо здійснювалося реверсування відповідей у пунктах, де формулювання були інверсними, що забезпечувало коректність шкалювання. У подальшому сума балів за першою підшкалою дозволяла визначити рівень позитивної валентності етнічної ідентичності. Можливий діапазон становив від 4 до 20 балів, де 4–8 інтерпретувалися як низька позитивність, 9–11 – середня, 12–20 – висока. Друга підшкала дозволяла оцінити визначеність чи розмитість етнічної самоідентифікації: низькі значення (4–8 балів) відповідали високій визначеності; значення 9–11 – середній; 12–20 – низькій визначеності. Застосування цього тесту є важливим для оцінки того, як особистість емоційно включена в національну спільноту та якою мірою осмислює свою участь у соціальних процесах крізь призму національної належності.

З метою глибшого аналізу емоційного компонента світосприйняття було використано Диференціальну шкалу емоцій К. Ізарда (DES-IV) у сучасній українській адаптації. На відміну від загальних шкал афективності, методика DES дає змогу дослідити як позитивно-негативний емоційний фон, так і структуровану систему базових емоцій, що відіграють роль первинних механізмів реагування на соціальні стимули. Теоретично модель К. Ізарда базується на уявленні про те, що емоції є автономними системами, які беруть участь у формуванні пізнавальних оцінок дійсності та детермінують поведінкові реакції, у тому числі в соціально-політичному контексті.

Методика містить низку дескрипторів, що відображають десять базових емоцій: інтерес, радість, подив, гнів, відразу, сором, провину, страх, зневагу та страждання. Респонденту пропонується оцінити інтенсивність кожної емоції в

момент дослідження за п'ятибальною шкалою. На основі отриманих даних обчислюються індекс гострих позитивних емоцій (ГПЕ) та індекс гострих негативних емоцій (ГНЕ), що дозволяє визначити емоційний фон сприйняття соціальної реальності. Індекс ГПЕ включає емоції інтересу, радості та подиву, тоді як ГНЕ об'єднує гнів, страх, відразу, страждання та інші негативні емоції, які активізуються під впливом соціальних загроз або викликів. Опосередковано ці показники характеризують якість емоційно-сміслового фону світосприйняття, його оптимістичність, тривожність або напруженість, що є обов'язковим для глибокого аналізу особливостей переживання суспільних процесів.

Діяльнісний компонент світосприйняття у дослідженні було виміряно за допомогою опитувальника Р. Синельникова «Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді» [23], який уможлиблює комплексну оцінку рівня громадянської задіяності, внутрішньої відповідальності та готовності до соціально значущої активності. Методика охоплює твердження, спрямовані на визначення ступеня прийняття цінностей державності, усвідомлення особистої належності до громадянської спільноти, орієнтації на суспільне благо, участі у громадських і волонтерських ініціативах, а також мотивації до дій, спрямованих на підтримку спільноти. Оцінювання здійснюється за шкалою інтенсивності й міри згоди, що дає можливість виокремити високий, середній і низький рівні сформованості громадянської ідентичності. Використання цього інструменту забезпечує точне відображення діялісного виміру світосприйняття, за якого високі показники свідчатимуть про те, що когнітивні, емоційно-ціннісні та ідентифікаційні уявлення трансформуються у реальні форми громадянської дії, тоді як нижчі рівні відображають фрагментарність включеності та недостатню інтеріоризацію громадянських цінностей.

Об'єднання чотирьох зазначених методик дозволяє сформувати комплексний психологічний профіль світосприйняття. Когнітивна складова описує структуру уявлень про націю та суспільні явища, тоді як емоційно-ціннісний компонент фіксує переживання, ідентифікаційні модули та емоційні

реакції. Діяльнісний рівень показує, як ці уявлення та переживання реалізуються у конкретній соціальній дії. Отож, пропоновані психодіагностичні інструменти інтегруються в єдину логіку діагностики, що дає змогу коректно простежити зв'язок між образом нації, емоційними переживаннями соціальної дійсності та реальним діяльним оприявленням респондента в контексті сучасних суспільних трансформацій.

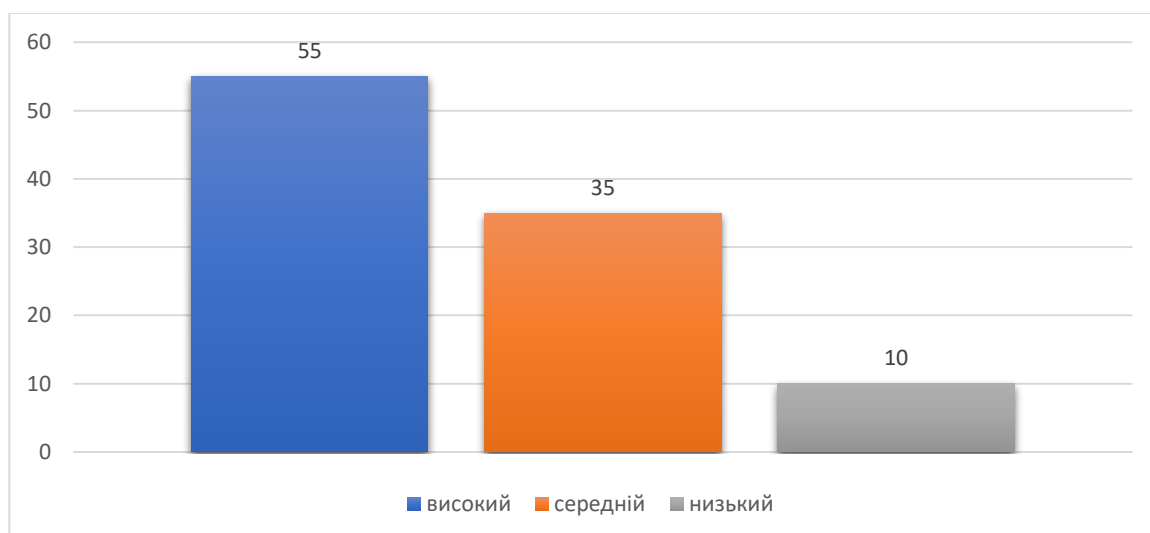
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження

У результаті проведення комплексної психодіагностики, спрямованої на вивчення когнітивних, емоційно-ціннісних та діяльнісних компонентів світосприйняття, було здійснено багатовимірний аналіз отриманих емпіричних даних. Дослідження проводилося на вибірці зі 120 студентів Соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету віком 17–22 роки. Залучення саме цієї категорії респондентів є теоретично та практично обґрунтованим, оскільки студенти соціогуманітарного профілю перебувають у процесі активного формування професійних компетентностей, безпосередньо пов'язаних із розвиненими якостями реалістичного світосприйняття суспільного життя нації: соціальної чутливості, аналітичного мислення, здатності до рефлексії, емпатійної включеності та громадянської відповідальності. Метою емпіричного етапу стало визначення рівнів сформованості світосприйняття суспільного життя нації та виявлення внутрішньої структури цього феномену, яка розкриває специфіку того, як сучасні українці інтерпретують соціальну реальність, емоційно переживають події національного життя та включаються в громадянську активність. Інтерпретація результатів здійснювалася з урахуванням базових психологічних теорій соціального пізнання, ідентифікації, емоційної регуляції та діяльнісної самореалізації, а також з опорою на соціально-культурні чинники, висвітлені в першому розділі.

Аналіз когнітивної складової світосприйняття показав, що більшість досліджуваних володіє достатньо розгорнутими та структурованими уявленнями про українців як національну спільноту. У межах методики «Типовий українець»

значна частина студентів демонструвала схильність відтворювати переважно позитивні характеристики, описуючи українців як працьовитих, чуйних, сміливих, здатних до взаємодопомоги, відповідальних та орієнтованих на свободу. На емпіричному рівні це свідчить про наявність позитивної етнокультурної схеми, яка слугує підґрунтя для інтерпретації суспільних подій. Високі показники позитивних атрибуцій корелюють із ширшим соціальним контекстом: події війни, масштабне волонтерство, громадянська консолідація значною мірою актуалізували в українців ідею власної національної ефективності та здатності до самоорганізації.

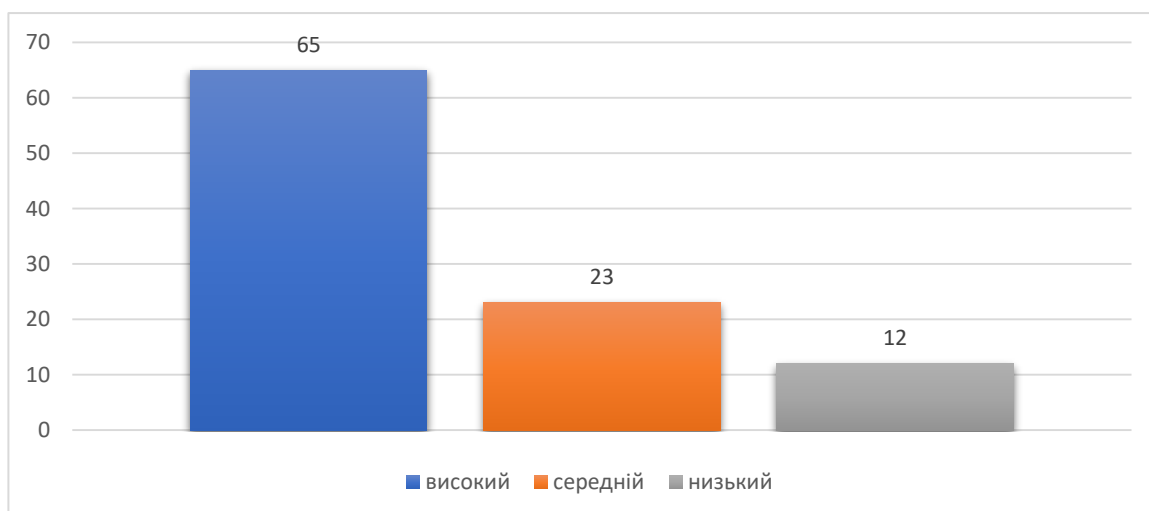
Розподіл результатів за рівнями когнітивної сформованості демонструє, що 55% обстежуваних належать до групи з високим рівнем позитивної когнітивної репрезентації (14–20 позитивних характеристик). Це вказує на сформовану й відносно стабільну образну структуру нації, що містить моральні, соціально-поведінкові та культурні характеристики. Більш, ніж третина учасників, а саме 35% продемонстрували середній рівень когнітивної структурованості (7–13 характеристик), що може свідчити про певну неповноту образу, недиференційованість уявлень або недостатню включеність у процеси осмислення національних змістів. До низького рівня належить 10% респондентів, які проявили фрагментарне, мало розгорнуте уявлення про типового українця. Ця група характеризується домінуванням індивідуальних, ситуативних або нейтрально-описових характеристик, що вказує на знижену ідентифікаційну залученість та слабку структуру антропологічних схем, через які відбувається осмислення соціальної дійсності.

Рис. 2.1. Рівні сформованості когнітивного компонента світосприйняття на основі емпіричних даних(у %) за методикою «Типовий українець» З. Сікевич(адаптація Т. Тхоржевської)

Наступним емпіричним кроком дослідження було використання психодіагностичного інструменту, розробленого О. Татарком і Н. Лебедевою та адаптований для української вибірки Л. Співак, який дає змогу оцінити емоційно-смысловий вимір ставлення особистості до власної етнічної приналежності. Ця методика дозволяє встановити, наскільки людина приймає свою національну ідентичність, визначити її позитивне чи негативне емоційне забарвлення, а також виявити рівень чіткості або розмитості особистісної етнічної самоідентифікації.

Аналіз отриманих даних (Рис. 2.2.) за методикою вимірювання позитивної валентності етнічної ідентичності в адаптації засвідчив, що більшість учасників дослідження характеризується достатньо високим рівнем емоційно-ціннісної включеності у національну спільноту. Зафіксовано, що 65% студентів продемонстрували високий рівень позитивної валентності (12–20 балів), що свідчить про стійке прийняття своєї національної належності, глибоке емоційне переживання суспільних подій і виражену потребу в афіліації на рівні символічної та реальної спільноти. Для цієї групи характерним є функціонування етнічної ідентичності як значущого компонента Я-концепції, який виконує інтегративну, регулятивну та мотиваційну функції. Висока емоційна валентність за методикою відображає узгодженість внутрішніх ціннісних орієнтацій з національною належністю, що у контексті воєнного часу є показником адаптивної групової згуртованості та соціального оптимізму.

Рис. 2.2. Рівні сформованості емоційно-ціннісного компонента світосприйняття на основі емпіричних даних(у %) за методикою оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності О. Татарка, Н. Лебедевої (адаптація Л. Співак)

Середній рівень валентності (9–11 балів) виявлено у 23% респондентів. Це свідчить про помірне, але стабільне емоційно-ціннісне ставлення до власної нації, яке хоча й не є домінантним у структурі особистісної ідентичності, проте виконує роль підтримувального соціально-психологічного механізму. Для цієї групи національна приналежність виступає важливою, але не є визначальною для самосприйняття. Їхня ідентичність менш афективно забарвлена, проте достатньо інтегрована для того, щоб забезпечувати базову орієнтацію у суспільних процесах. Найімовірніше, такі респонденти демонструють зважений тип національної самоідентифікації, який тяжіє до когнітивної автономності, а не афективної включеності.

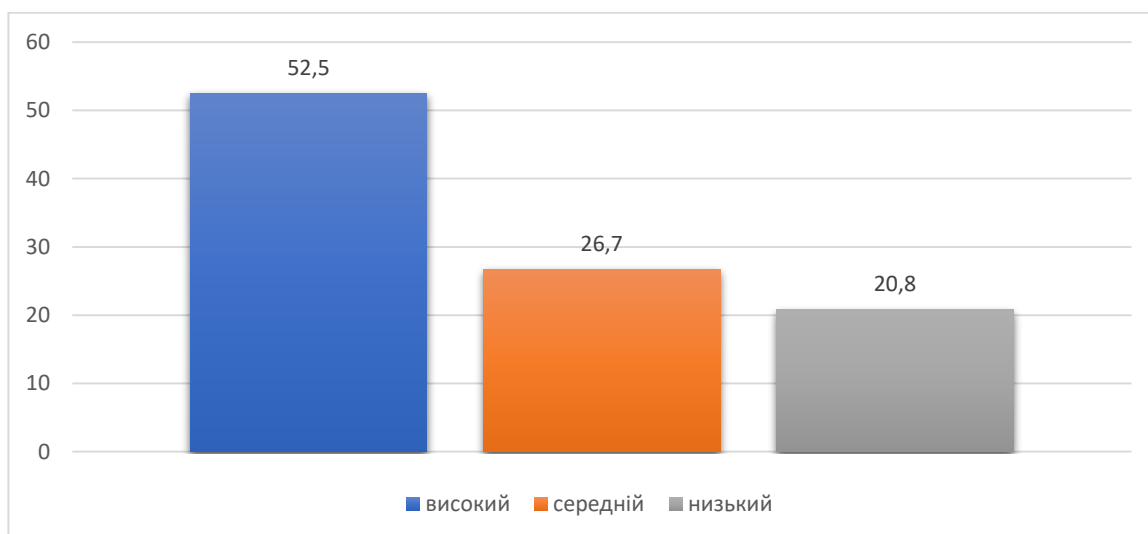
Низькі показники позитивної етнічної валентності (4–8 балів) характерні для 12% опитаних. У цій групі відзначаються ознаки невизначеності або послабленої ідентифікаційної залученості, що може бути зумовлено низкою психологічних і соціокультурних чинників. По-перше, низькі результати можуть відображати мультикультурний досвід, подвійні ідентичності або вплив соціальних середовищ, де етнічний компонент не є значущим у міжособистісній взаємодії. По-друге, низька валентність може бути наслідком соціальної недовіри, дисонансу щодо національних інститутів або відчуття відірваності від державних процесів. По-третє, частина респондентів із низькими показниками може проявляти тенденцію до етнічної нейтральності, уникання категоризації за національною ознакою або обережності щодо експресії етнічної ідентичності.

Отже, отриманий розподіл рівнів сформованості емоційно-ціннісного компонента відображає загальну тенденцію, притаманну українському молодіжному середовищу у період масштабних суспільних трансформацій: переважання високої емоційної залученості, підсиленої історичними, політичними та екзистенційними чинниками. Актуальний соціокультурний контекст (повномасштабна війна, волонтерство, суспільна мобілізація) підсилює

позитивний емоційно-ціннісний зв'язок із нацією та впливає на формування більш цілісної та глибинної етнічної ідентичності у студентській молоді.

Якісно ці результати свідчать, що для більшості учасників етнічна ідентичність виконує функції психологічного ресурсу, підтримки, соціального укорінення та смислової стабілізації. Високий рівень валентності корелює з більшою виразністю просоціальних цінностей, схильністю до громадянської активності, здатністю до колективної солідарності та толерантністю до внутрішньої групової різноманітності. Водночас існування групи з низькими показниками нагадує про поліфункціональність ідентичності як феномену, оскільки вона не є універсально домінантною для всіх та може формуватися у різних соціокультурних умовах.

Емоційно-ціннісний компонент також досліджено за допомогою методики етнічної ідентичності та диференціальної шкали емоцій К. Ізарда (Рис. 2.3.), виявив найбільшу вираженість серед трьох досліджуваних складників. Переважна більшість студентів демонструють високий рівень позитивної етнічної валентності, що свідчить про емоційне прийняття своєї національної належності, гордість за приналежність до української спільноти та наявність почуття причетності до збереження цінностей, традицій і культурної спадщини. Ця тенденція повністю узгоджується з сучасними соціально-психологічними дослідженнями, які наголошують на посиленні національної ідентичності українців після 2014 року й особливо в умовах повномасштабної війни.

Рис. 2.3. Рівні сформованості емоційно-ціннісного компонента світосприйняття на основі емпіричних даних(у %) за методикою «Диференціальні шкали емоцій» К. Ізарда

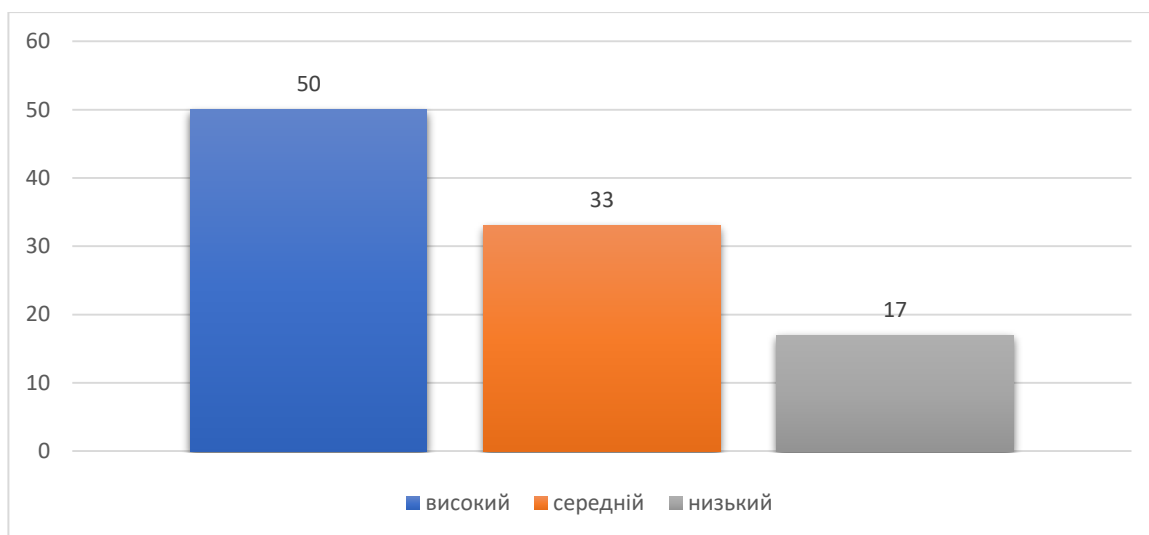
Аналіз емоційної складової світосприйняття української молоді за методикою «Диференціальні шкали емоцій» К. Ізарда дозволив виокремити три чітко окреслені групи учасників, які різняться за структурою та інтенсивністю переживання базових позитивних і негативних афектів. У результаті обстеження встановлено, що 52,5% респондентів демонструють високий рівень позитивної емоційної валентності, що проявляється у відчутному переважанні гострих позитивних емоцій – інтересу, радості та подиву над негативними переживаннями. Для цієї групи характерною є адаптивна емоційна активність, яка сприяє конструктивному осмисленню суспільних процесів, високій мотивації до громадянської участі та позитивному емоційно-ціннісному ставленню до національної спільноти. Такий афективний профіль корелює з результатами попередніх методик, адже саме ці респонденти найчастіше демонструють виражено позитивний образ «типового українця» та високий рівень етнічної ідентифікації.

Другу групу складають 26,7% учасників, у яких виявлено збалансований емоційний профіль. У цих респондентів інтенсивність позитивних і негативних емоцій є приблизно рівноважною, що засвідчує помірну афективну стабільність. Їхня емоційна включеність у суспільні події є вибірковою та ситуативною, водночас вони здатні як до емпатійного співпереживання, так і до раціонального дистанціювання, залежно від обставин. Такий профіль свідчить про частково сформований, проте не довершений емоційно-ціннісний компонент світосприйняття, який пов'язаний зі середнім рівнем когнітивної структурованості образу нації та помірною виразністю етнічної самоідентифікації, а також із вибірковою громадянською активністю. Психологічно ця група перебуває у зоні потенційного розвитку, за умов позитивної соціальної динаміки вона може демонструвати зростання емоційної включеності, тоді як у період криз – підвищену вразливість до стресогенних чинників.

До групи з низьким рівнем емоційної стійкості увійшли 20,8% студентів, у якій гострі негативні емоції страх, гнів, страждання мають тенденцію домінувати над позитивними. Такий емоційний профіль відображає підвищену сензитивність до соціальних загроз, труднощі з афективною регуляцією та схильність до песимістичного або тривожного трактування суспільних подій. Негативний афективний профіль супроводжується меншою структурованістю когнітивних уявлень про національну спільноту та нижчою валентністю етнічної ідентичності.

Діяльнісний аспект світосприйняття української молоді був детально проаналізований за допомогою опитувальника Р. Ю. Синельникова «Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді» (Рис. 2.4.), який дає змогу комплексно оцінити рівень громадянської залученості, відповідальності, готовності до суспільної участі та внутрішньої ідентифікованості зі спільнотою. Результати засвідчили наявність чіткої трирівневої структури сформованості громадянської ідентичності, що корелює з когнітивними та емоційними показниками світосприйняття.

До групи з високим рівнем сформованості діяльнісного компонента увійшло 50% респондентів. Ці студенти демонструють виразну настанову на активну соціальну участь, стійкий інтерес до національно значущих подій, а також готовність до особистої відповідальності за суспільні процеси. Для цієї групи характерними є виявлена громадянська позиція, участь у волонтерських і соціальних ініціативах, чітке розуміння власної ролі у спільноті й інтерналізація таких цінностей, як солідарність, взаємодопомога, гідність і відповідальність.

Рис. 2.4. Рівні сформованості діяльнісного компонента світосприйняття на основі емпіричних даних(у %) за опитувальником«Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді»Р. Синельникова

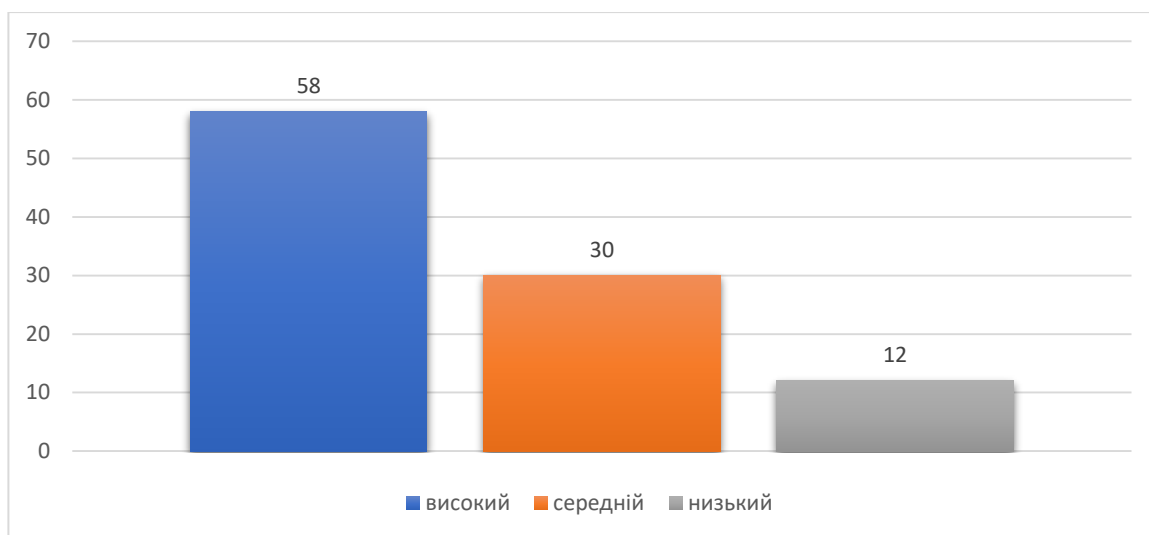
Середній рівень сформованості діяльнісного компонента світосприйняття зафіксовано у 33% учасників. Для цієї групи характерна помірна, вибіркова, але внутрішньо усвідомлена залученість до суспільних практик. Ця частина студентів визнають важливість громадянської активності, проте реалізують її нерегулярно, переважно в ситуаціях високої соціальної значущості або безпосередньої потреби. Їхня громадянська ідентичність є сформованою, але не домінантною в структурі Я-концепції. З огляду на результати інших методик, такі учасники, як правило, мають збалансований емоційний профіль та середній рівень когнітивної структурованості уявлень про національну спільноту. Це дозволяє визначати їх як потенційно мобільну групу, здатну до зростання рівня громадянської відповідальності за умов позитивного соціокультурного впливу.

Низький рівень громадянської ідентичності продемонстрували 17% обстежуваних. Для них притаманна мінімальна соціальна активність, низька готовність долучатися до суспільно значущої діяльності та відносна байдужість до подій національного масштабу. Можливими психологічними чинниками такого профілю є недостатня когнітивна структурованість образу нації, слабка емоційно-ціннісна включеність, переважання емоційної втоми або негативного афективного фону, а також зовнішні бар'єри і нестача часу, ресурсів або соціальної підтримки. У співставленні з іншими результатами саме в цій групі

найчастіше фіксується нижчий рівень позитивної валентності етнічної ідентичності та домінування негативних або амбівалентних емоцій, що свідчить про системний характер громадянської пасивності як психологічного явища.

Для виявлення інтегрального рівня сформованості світосприйняття українцями суспільного життя нації (Рис. 2.5.) було здійснено комплексний аналіз результатів чотирьох методик, спрямованих на вимірювання рівнів сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного і діяльнісного компонентів. Методологічно розрахунки ґрунтувалися на принципі багатовимірної оцінки, у межах якого кожна методика репрезентує окремий індикатор загальної системи світосприйняття, що дозволяє формувати інтегральний профіль для кожного учасника. Отримані дані були нормовані шляхом переведення сирих балів у рівневі показники (високий, середній, низький), після чого здійснювалося міжметодичне зіставлення, яке уможливило визначення узагальненого показника.

Розрахунок інтегральних рівнів здійснювався у декілька етапів. Спершу для усіхобстежуваних було визначено рівень за кожною методикою відповідно до наявних шкал і нормативів. Далі для кожного учасника будувався профіль із трьох компонентів світосприйняття: когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісного. Інтегральний рівень визначався за логікою моделі конвергентної відповідності, згідно з якою високий рівень присвоювався тим респондентам, у яких два або більше компонентів демонстрували високі значення, а решта – не нижчі за середні; середній рівень встановлено в обстежуваних із переважанням середніх показників, тоді як низький – за умов домінування низьких або змішаних із низькими компонентів. Такий підхід дозволяє уникнути перекосів та забезпечує стабільність інтегрального висновку.

Рис. 2.5. Інтегральні рівні сформованості світосприйняття українцями суспільного життя нації на основі емпіричних даних(у %)

У результаті здійсненого аналізу інтегральний розподіл рівнів сформованості світосприйняття на вибірці з 120 студентів розподілився таким чином: високий рівень виявлено у 58 % респондентів, середній – у 30 %, низький – у 12 % (14 осіб). Ці дані відображають загальну міру узгодженості когнітивних уявлень, емоційно-ціннісних переживань та поведінкових форм громадянської активності, що дає підстави висновувати про внутрішню цілісність або фрагментарність світосприйняття суспільного життя нації.

Респонденти з високим рівнем характеризуються гармонійною структурою усіх компонентів із чітким і диференційованим когнітивним образом нації, стабільною позитивною етнічною валентністю, переважанням гострих позитивних емоцій за методикою К. Ізарда та достатньо високим рівнем громадянської ідентичності. Така узгодженість компонентів свідчить про інтегрованість національного досвіду в особистісну структуру, здатність емоційно підтримувати власну етнічну спільноту й трансформувати ціннісні орієнтації у реальні форми соціальної дії.

Середній рівень відображає часткову сформованість світосприйняття, коли когнітивні уявлення є загалом позитивними, але менш деталізованими, а емоційні реакції відносно стабільні, проте емоційна валентність не постає провідним компонентом самоідентичності. Громадянській активності, у цієї частини обстежуваних, властива ситуативна обумовленість та вибірковість, відтак респонденти характеризуються потенціалом розвитку цілісного реалістичного

світосприйняття, однак передумовою для цього є зміцнення емоційної складової та інтеріоризація національних цінностей.

Для учасників із низьким рівнем характерною є фрагментарність когнітивних уявлень про націю, підвищена інтенсивність гострих негативних емоцій за методикою К. Ізарда, низька або суперечлива етнічна ідентичність і мінімальний рівень громадянської задіяності. Психологічна інтерпретація цього рівня вказує на недостатню інтеріоризацію соціокультурних смислів, а також про труднощі емоційної регуляції і низький рівень особистісної рефлексії, що обмежує здатність до конструктивного осмислення актуальних суспільних процесів.

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать про те, що світосприйняття суспільного життя нації функціонує як цілісна система, у якій когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти взаємно підсилюють або, за несприятливих умов, послаблюють один одного. Методика покомпонентного рівневого аналізу уможливила розкриття структурних характеристик цього феномену, а також дала змогу визначити внутрішню логіку його функціонування: від когнітивної репрезентації до емоційної включеності та від емоційної включеності – до реальної соціальної дії. Інтегральні рівні, отримані в емпіричному дослідженні, свідчать про достатній рівень зрілості світосприйняття української молоді, присутність позитивних тенденцій у розвитку громадянської ідентичності та значний потенціал для посилення психологічної готовності до конструктивної участі в суспільному житті нації.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження засвідчило, що світосприйняття українцями суспільного життя нації функціонує як цілісна, складноорганізована психічна система, у якій когнітивні уявлення, емоційно-ціннісні переживання та громадянська залученість утворюють єдину структуру соціального саморозуміння. Вибір чотирьох взаємодоповнювальних психодіагностичних

методик дав змогу простежити не фрагментарні, а системні зв'язки між компонентами світосприйняття: позитивні когнітивні образи нації виявилися узгодженими з високою етнічною валентністю, домінуванням позитивних емоцій та стійкою громадянською активністю. Така структурна конвергенція окреслює психологічну модель, у межах якої національна ідентичність постає не лише як елемент Я-концепції, а як регулятивний механізм соціального мислення, емоційного реагування та діяльній самореалізації.

Інтегральний аналіз отриманих результатів показав наявність виразної трирівневої структури сформованості світосприйняття: більшість молоді продемонструвала високий рівень когерентності між трьома компонентами, що свідчить про зрілість національного самосприйняття та здатність інтерпретувати суспільну реальність у конструктивних, ціннісно зорієнтованих категоріях. Середній рівень окреслює групу з потенціалом подальшого розвитку, у якій окремі компоненти ще не інтегровані в цілісну систему. Низький рівень вказує на фрагментарність світосприйняття, емоційну вразливість і слабку внутрішню ідентифікацію зі спільнотою, що зумовлює обмеженість соціальної участі. Загалом отримані дані дозволяють стверджувати, що світосприйняття сучасних українців є не лише результатом індивідуальних психологічних процесів, а й віддзеркаленням ширших соціокультурних трансформацій, які підсилюють національну ідентичність, формують емоційний тонус громадянського життя та визначають готовність особистості до активної взаємодії зі спільнотою.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УМІНЬ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНЦЯМИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ НАЦІЇ

3.1. Програма розвитку умінь світосприйняття українцями суспільного життя нації

Комплексна програма розвитку умінь світосприйняття суспільного життя нації ґрунтується на положенні про те, що це явище формується у взаємодії когнітивних, емоційно-ціннісних і діяльнісних механізмів, які потребують як знаннєвого збагачення, так і психічної інтеграції. У зв'язку з цим тренінгова програма містить змістові модулі, які послідовно стимулюють інтелектуальне осмислення, емоційну регуляцію та практичну соціальну активність учасників. Її фасилітаційна логіка відповідає принципам культурно-історичної психології, соціетально-психологічному підходу, теорії соціальних репрезентацій та сучасним моделям розвитку емоційної компетентності.

Структура тренінгу вибудована як 12-сесійний психолого-педагогічний цикл тривалістю 90 хвилин кожна, у межах якого передбачено поступовий перехід від базового осмислення національного досвіду до формування стійких умінь рефлексивного та діяльнісного типу. Кожна сесія містить вступний блок, практично-рефлексивні техніки, вправи на індивідуальну або групову взаємодію та підсумкове рефлексивне обговорення.

Структура тренінгової програми розвитку умінь світосприйняття суспільного життя нації передбачає послідовне занурення учасників у ключові психічні механізми, що визначають спосіб, у який особистість осмислює соціальну реальність, переживає її та трансформує у поведінкові дії. Кожна сесія вибудована за принципом поступового розширення та ускладнення внутрішнього досвіду учасників: від базових когнітивних уявлень – до емоційної регуляції, осмислення цінностей, розвитку комунікативних компетенцій і завершення вищим рівнем рефлексивної інтеграції.

Перший етап тренінгу зосереджується на актуалізації та проясненні наявних когнітивних репрезентацій суспільного життя нації. Психотехніка «Карта суб'єктивного соціального простору» допомагає учасникам схематично відобразити ті соціальні структури, інституції, події й акторів, які займають центральне місце в їхньому індивідуальному сприйнятті[26]. Візуалізація внутрішньої соціальної картини дозволяє виявити інформаційні прогалини, неусвідомлені упередження, стереотипні судження, а також структуру смислових центрів, навколо яких вибудовується сприйняття національної дійсності. Ця сесія виконує функцію діагностичного старту, оскільки дає можливість учасникові «побачити себе збоку» у своєму ставленні до суспільства.

Наступний етап спрямований на розширення та реконструкцію ментальних моделей суспільного життя. Групова техніка «Соціальні фрейми» демонструє, як різні інтерпретаційні рамки (історична, політична, моральна, емоційна) можуть радикально змінювати оцінку однієї й тієї самої події. Учасники порівнюють описи і вчаться відстежувати, як інформаційний фрейм формує специфічний спосіб осмислення реальності. Психологічне підґрунтя цієї сесії ґрунтується на теорії соціальних репрезентацій, за якою колективні уявлення виступають фільтрами сприйняття. Уміння розпізнавати ці фрейми розвиває когнітивну гнучкість і критичність – фундаментальні складові світосприйняття суспільного життя.

Третя сесія поглиблює розуміння темпорального виміру світосприйняття – того, як історичні наративи формують ціннісні орієнтири та емоційні реакції. Вправа «Моє історичне коріння» спрямована на реконструкцію власного зв'язку з історією родини, народу та держави. Створення «лінії життя нації» допомагає учаснику визначити ті історичні моменти, які найбільше впливають на його розуміння сучасності. Психологічно ця техніка активує механізми темпоральної ідентичності, що пов'язує особистісне «Я» із ширшим історико-культурним простором, сприяючи формуванню більш глибокого та емоційно насиченого сприйняття національного буття [34].

У четвертій сесії акцент переноситься на емоційну складову світосприйняття, яка визначає силу, глибину та якість реакцій людини на суспільні явища. Інтервенція «Емоційний барометр», побудована на концепції диференційованих емоцій К. Ізарда, дозволяє учасникам усвідомити власний емоційний профіль щодо соціальних подій. Розпізнавання домінантних позитивних і негативних емоцій доповнюється навчанням технік когнітивної переоцінки та сенсорного заземлення, що сприяє розвитку здатності підтримувати емоційний баланс навіть у періоди соціальної турбулентності. Сесія спрямована на формування емоційної компетентності, яка є необхідною умовою конструктивного світосприйняття.

П'ята сесія переносить увагу учасників у площину ціннісно-смыслових вимірів. Техніка «Аксіологічне дерево» дає можливість візуалізувати особисту структуру цінностей та побачити їхнє коріння у культурних, історичних і національних смислах. Зіставлення власних цінностей із національними ідеалами допомагає учасникам глибше усвідомити, які саме морально-етичні принципи визначають їхнє ставлення до суспільства. Ця сесія важлива для того, щоб сформувати внутрішній ціннісний стрижень, що забезпечує цілісність світосприйняття.

Шоста сесія спрямована на дослідження мовно-символічних механізмів сприйняття суспільних подій. Під час виконання вправи «Дискурсивний аналіз події» учасники порівнюють інформацію з різних джерел, аналізують лінгвістичні конструкції, виявляють емоційно забарвлені слова, символічні образи та маніпулятивні прийоми. Завдяки цьому формується вміння критично аналізувати дискурси та усвідомлювати, що мова не лише описує, а й конструює соціальну реальність.

У сьомій сесії акцент робиться на феномені колективних емоцій, які здатні радикально змінювати суспільну динаміку. Психотехніка «Емоційна хвиля» допомагає учасникам відчувати, як емоційне зараження і груповий резонанс впливають на їх поведінкові рішення. Вправа «Анти-хвиля» навчає навичкам емоційної саморегуляції в умовах соціальної напруги та інформаційних

перевантажень, що є особливо актуальним в епоху цифрових медіа та масових комунікацій.

Восьма сесія зосереджує увагу на розвитку громадянської активності й соціальної відповідальності. У вправі «Мій соціальний капітал» учасники оцінюють свої ресурси – інтелектуальні, комунікативні, емоційні та міжособистісні – які вони можуть використати для участі в суспільному житті. Ця техніка допомагає усвідомити, що громадянська участь базується не лише на зовнішніх можливостях, а передусім на внутрішній готовності до взаємодії.

Дев'ята сесія сприяє розвитку комунікативних умінь, необхідних для конструктивного соціального діалогу. Техніка «Трикутник діалогу» формує здатність поєднувати розуміння позиції іншого, емпатію та раціональну аргументацію. Додаткова вправа «Перекодування конфлікту» дозволяє аналізувати комунікативні непорозуміння через психологічні механізми сприйняття та переосмислювати їх у конструктивний спосіб.

Десята сесія зосереджена на розвитку саморефлексії як метапсихологічного механізму інтеграції світосприйняття. Вправа «Зошит внутрішніх смислів» сприяє глибокому аналізу власних переживань і переконань, відстеженню змін у ставленні до суспільного життя та розумінню власної рольової позиції у національному просторі. Формування рефлексивного мислення є однією з найважливіших умов особистісної та громадянської зрілості.

Одинадцята сесія спрямована на вироблення індивідуальних стратегій громадянського самоздійснення. Учасники створюють «План громадянської дії», у якому визначають власні наміри, форми залучення до соціальних ініціатив, пріоритети громадянської активності та особисті завдання, що пов'язують внутрішні цінності з реальними суспільними діями.

Дванадцята, фінальна сесія, передбачає інтеграцію набутих навичок і формування оновленого, більш цілісного світосприйняття. Психотехніка «Мое нове світосприйняття» активує образну та рефлексивну сфери, допомагаючи учасникам сформувати усвідомлене бачення себе як суб'єкта суспільних змін. Рефлексивне коло завершує тренінг, створюючи простір для усвідомлення

особистого шляху, трансформацій і нових смислів, що сформувалися протягом навчального циклу.

Водночас, запропонована у таблиці 2 система критеріїв ефективності тренінгової програми розвитку умінь реалістичного світосприйняття дає змогу здійснити науково обґрунтовану оцінку рівня сформованості світосприйняття суспільного життя нації в українців, виходячи з фундаментальної трикомпонентної структури цього феномену: когнітивної, емоційно-ціннісної та поведінкової. Перший критерій – це когнітивний розвиток, що відображає здатність особистості формувати цілісні, логічно пов'язані уявлення про суспільні процеси, інтерпретувати події в контексті їхніх причинно-наслідкових зв'язків і встановлювати структурні відношення між соціальними явищами. Він слугує індикатором сформованості ментальних моделей розуміння суспільної реальності. Його вимірювання ґрунтується на застосуванні опитувальника соціального мислення та контент-аналізу рефлексивних текстів, що дозволяє оцінити як декларативні знання, так і якість внутрішньої когнітивної роботи суб'єкта.

Другим фундаментальним параметром виступає емоційно-ціннісна динаміка, яка фіксує характер емоційних реакцій на суспільні події, ступінь емоційної стабільності й позитивну валентність етнічної та національної ідентичності. Цей критерій виконує роль індикатора того, наскільки гармонійно особа інтегрує свої емоційні переживання у сприйняття соціальної реальності та наскільки ціннісні орієнтири забезпечують стійкість і смислово визначеність у переживанні подій. Для його операціоналізації застосовуються методика диференціальних емоцій К. Ізарда, адаптована для української вибірки, а також самооцінні шкали емоційно-ціннісного ставлення, що дає змогу вловити як інтенсивність окремих емоцій, так і їхню загальну структурну організованість. Третій критерій – це рівень громадянської активності, що уможливорює вивчення здатності та готовності особистості брати участь у суспільному житті, підтримувати спільноту, включатися у громадські ініціативи та виявляти соціальну відповідальність. Він відображає діяльний аспект світосприйняття,

адже саме практичні дії засвідчують, наскільки індивід трансформує свої знання та емоційно-ціннісні установки у соціально значущу діяльність. Для оцінки цього параметра використовується опитувальник «Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді» Р. Синельникова, що дає можливість визначити рівень поведінкової активності, мотивацію до суспільної участі та специфіку соціального реагування особистості.

Таблиця 2

*Критерії ефективності тренінгової програми розвитку умінь
реалістичного світосприйняття*

Критерій	Опис проявів	Інструменти оцінювання
Когнітивний розвиток	Здатність формувати цілісні уявлення про суспільне життя; Розуміння каузальних міжподієвих зв'язків	методика «Типовий українець» З. Сікевич (адаптація Т.Тхоржевської)
Емоційно-ціннісна динаміка	Стабільність емоційних реакцій і позитивна валентність етнічної ідентичності	Методика «Диференціальних емоцій» К. Ізарда
Рівень громадянської активності	Готовність та задіяння у соціальних активностях та громадських ініціативах	«Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді» Р. Синельникова
Рефлексивність та самосвідомість	Здатність до аналізу власних переконань та переживань	Опитувальник «Діагностика рефлексивності» А.В. Карпова, В.В. Пономарьової
Інтегральний рівень світосприйняття	Узгодженість між когнітивними уявленнями, емоційно-ціннісними орієнтаціями та реальною соціальною поведінкою; здатність підтримувати цілісну, внутрішньо стабільну та реалістичну картину суспільного життя; наявність системної інтеграції знань, емоційних переживань та дій у єдину смислову структуру; прояви соціальної зрілості та громадянської відповідальності	Комплексна інтегративна оцінка на основі зіставлення емпіричних даних усіх попередніх методик (когнітивні, емоційно-ціннісні, поведінкові показники), а також порівняння результатів пре- та посттестування і побудова узагальненого профілю світосприйняття українцями суспільного життя нації

Завершальним показником виступає узагальнений рівень світосприйняття, що характеризує ступінь узгодженості й структурної цілісності когнітивних уявлень, емоційно-ціннісних установок та поведінкових практик особистості. Він дозволяє оцінити, чи перетворюються знання та емоції на реальні соціальні дії, чи зберігає суб'єкт внутрішньо стійку та реалістичну картину суспільного життя, а також наскільки гармонійно інтегрує національно-культурні смисли у власну

життєву позицію. Оцінювання інтегрального рівня здійснюється шляхом зіставлення результатів попередніх та підсумкових тестувань, а також побудови комплексного профілю, що дозволяє простежити динаміку розвитку світосприйняття й виявити системні зміни у його структурі.

Очікувані результати програми передбачають значні розвиткові зміни у когнітивній, емоційно-ціннісній та поведінковій сферах світосприйняття. Учасники тренінгу демонструватимуть більш структуровані когнітивні уявлення щодо суспільного життя, історичної динаміки та національних смислів; матимуть розвинуті навички критичного аналізу інформації, зокрема здатність розпізнавати маніпулятивні повідомлення; проявлятимуть вищий рівень емоційної компетентності, що дозволить збалансовано реагувати на соціальні події; виявлятимуть сформовані та стійкі ціннісні орієнтації, інтегровані в систему національної ідентичності; демонструватимуть підсилену громадянську активність та готовність залучатися до суспільних ініціатив; а також формуватимуть більш усвідомлене ставлення до національного досвіду і глибше розуміння власної ролі в суспільстві.

3.2. Рекомендації українцям щодо розвитку умінь реалістичного світосприйняття суспільного життя нації

Формування реалістичного й психологічно зрілого світосприйняття суспільного життя нації є одним із ключових завдань особистісного та громадянського розвитку сучасного українця. У контексті тривалих соціокультурних трансформацій, кризових подій, інформаційної нестабільності та колективних емоційних хвиль особистість потребує цілісної системи психологічних умінь, які дозволяють не лише сприймати й осмислювати національну реальність, а й робити це всебічно, критично, емоційно врівноважено та в узгодженні з власними цінностями. Рекомендації, запропоновані нижче, спираються на теоретичні засади, викладені в першому розділі, та емпіричні результати, отримані в другому розділі дослідження, і

окреслюють методи розвитку ключових психологічних детермінант реалістичного світосприйняття.

Розвиток реалістичного сприйняття суспільного життя починається з формування чітких когнітивних моделей соціальної дійсності. Одна з базових рекомендацій – це удосконалення вміння працювати з інформацією, що передбачає навички критичного мислення, перевірки джерел і розуміння контексту подій. Психологічним підґрунтям цієї рекомендації є те, що когнітивна сфера світосприйняття формується через процеси категоризації, узагальнення та інтерпретації; коли ці процеси відбуваються автоматично або на основі поверхових знань, формується фрагментарне чи викривлене бачення суспільного життя. Регулярне застосування критичних питань («Хто є джерелом інформації?», «У чийх інтересах подано інтерпретацію?», «Які дані відсутні?») активізує аналітичне мислення, обмежує вплив когнітивних спотворень, зокрема ефекту доступності та упередженості підтвердження, і сприяє більш реалістичному осмисленню подій.

Наступний важливий блок рекомендацій стосується розвитку емоційної компетентності. Реалістичне світосприйняття неможливе за умов домінування емоційних реакцій, що не піддаються саморегуляції. Оскільки суспільне життя часто супроводжується афективними хвилями, а медійний простір підсилює емоційний резонанс, українцям необхідно навчитися відокремлювати емоційний імпульс від когнітивної оцінки. Техніки ідентифікації власних почуттів, що ґрунтуються на концепції диференційованих емоцій К. Ізарда, формують здатність розпізнавати домінантні емоції, присутні у реакціях на суспільні події. Емоційна переоцінка, як стратегія регуляції, допомагає перенаправляти інтенсивні почуття у конструктивне русло. Психологічне обґрунтування цих рекомендацій полягає в тому, що емоційно врівноважена людина здатна інтегрувати переживання та знання в єдину когнітивно-емоційну структуру, що робить її інтерпретації соціальних явищ більш адекватними, стабільними й менш залежними від зовнішніх афективних чинників.

Одним із ключових аспектів розвитку реалістичного світосприйняття є формування ціннісно-сислової рефлексії. Здатність усвідомлювати власні цінності, співвідносити їх із загальнонаціональними смислами та розуміти, як вони впливають на оцінку суспільних явищ, є необхідною умовою зрілого ставлення до національної дійсності. Рекомендації цієї групи передбачають практику осмислення власних цінностей через техніки їх структуризації, наприклад, створення персональних ціннісних ієрархій або рефлексивних записів про події, що викликали сильні емоційні реакції. Психологічна логіка полягає в тому, що цінності виконують роль когнітивних фільтрів, які визначають, які аспекти реальності набувають для людини найбільшої значущості. Чим ясніша структура ціннісної сфери, тим реалістичнішою є інтерпретація суспільного життя.

Окремо варто звернути увагу на темпоральний аспект світосприйняття, пов'язаний з історичною пам'яттю. Реалістичне осмислення національної дійсності потребує здатності бачити сучасні події в контексті історичної тяглості, але не піддаватися романтизованим або травматизованим спрощенням минулого. Рекомендації цієї групи включають роботу з індивідуальною «лінією історичної пам'яті», узгодження сімейних історій з національними наративами, а також рефлексію щодо того, які історичні події впливають на оцінки сьогодення. Психологічне обґрунтування полягає у тому, що історична пам'ять є механізмом стабілізації світогляду: вона формує відчуття послідовності, але водночас може стати джерелом мисленневих спотворень. Усвідомлене ставлення до історії дозволяє зберігати баланс між національною гордістю, критичністю та здатністю бачити сучасність у ширшому часовому контексті.

Важливою складовою рекомендацій є розвиток навичок критичного медіаспоживання. У сучасних умовах інформаційних війн, дезінформації та інтенсивного потоку новин реалістичне світосприйняття можливе лише за умови здатності людини ідентифікувати маніпулятивні техніки, відокремлювати факти від інтерпретацій, розпізнавати фрейми та уникати емоційного зараження. Рекомендації передбачають практику регулярного порівняння інформації з різних

джерел, аналіз лексичних маркерів, виявлення символічних конструкцій, а також обмеження часу контакту з медіа під час криз, коли підвищується ризик інформаційного перевантаження. Психологічне підґрунтя цих рекомендацій полягає у тому, що інформаційний простір формує когнітивну карту соціальної реальності, а неконтрольований вплив медіа призводить до викривленого сприйняття суспільного життя через механізми праймінгу, фреймінгу та «ефекту доступності».

Розвиток умінь реалістичного світосприйняття також потребує зміцнення комунікативних компетентностей, зокрема здатності до емпатичної взаємодії, толерантності до поглядів інших та навичок мирного вирішення конфліктів. Конструктивний соціальний діалог зменшує ризик ізоляції в інформаційних бульбашках і сприяє формуванню багатовимірної картини суспільного життя. Психологічною основою таких рекомендацій є те, що інтерсуб'єктивність – здатність будувати спільні смисли через взаємодію – є одним з ключових механізмів соціального пізнання. Чим ширшим є коло соціальних контактів і чим різноманітнішим є спектр точок зору, з якими стикається людина, тим більш реалістичною та стійкою є її модель суспільної дійсності.

Черговою значущою рекомендацією є розвиток навичок саморефлексії як засобу інтеграції когнітивного, емоційного та ціннісного компонентів світосприйняття. Практики ведення рефлексивного щоденника, регулярного аналізу власних реакцій на суспільні події та виявлення внутрішніх смислових тенденцій сприяють формуванню більш узгодженої та психологічно зрілої інтерпретації соціального життя. Психологічне обґрунтування полягає в тому, що рефлексія забезпечує метапозицію, яка дозволяє особистості вийти за межі спонтанних інтерпретацій та емоційних імпульсів, створюючи простір для осмислених, обґрунтованих та відповідальних суджень.

На завершення важливо підкреслити роль громадянської активності та соціальної відповідальності у формуванні реалістичного світосприйняття. Активна участь у суспільному житті, взаємодопомога, волонтерство та участь у громадських ініціативах сприяють тому, що соціальна реальність постає перед

особистістю не як абстрактна категорія, а як поле реальних дій, рішень і взаємин. Психологічно залученість активізує почуття ефективності, впливає на формування адекватних когнітивних схем і підвищує стійкість до викривлених інтерпретацій дійсності. Реалістичне світосприйняття завжди формується у взаємодії як індивідуальній, так і колективній.

Отже, система запропонованих рекомендацій формує багатовимірний психологічний механізм, що інтегрує когнітивні, емоційні, аксіологічні, історико-культурні та поведінкові аспекти світосприйняття суспільного життя нації. Розвиваючи ці уміння, українці як нація здатні досягти більшої зрілості у сприйнятті соціальної дійсності, зменшити вплив деструктивних когнітивних спотворень і емоційних хвиль, а також сформувати стійке та конструктивне ставлення до суспільних процесів, у яких вони є активними учасниками. Таке світосприйняття є основою громадянської зрілості, національної ідентичності та здатності до відповідальної участі у житті держави і нації.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було теоретично й методично обґрунтовано програму розвитку умінь світосприйняття суспільного життя нації, що ґрунтується на цілісній моделі функціонування цього феномену у єдності когнітивних, емоційно-ціннісних та діяльнісних механізмів. Запропонована тренінгова система демонструє, що становлення реалістичного й психологічно інтегрованого світосприйняття потребує одночасного опрацювання соціальних знань, емоційної регуляції, аксіологічно зорієнтованої рефлексії та громадянської активності. Структура програми, вибудована у форматі 12-сесійного циклу, забезпечує поступове розширення мисленнєвого і діяльного досвіду учасників – від усвідомлення власних когнітивних особливостей до формування зрілих моделей соціального мислення, емоційної стійкості та здатності до відповідальних форм громадянської поведінки. В основу програми покладено сучасні психологічні підходи, а саме культурно-історичний, соціально-

психологічний, теорію соціальних репрезентацій, модель диференційованих емоцій К. Ізарда та принципи розвитку громадянської компетентності.

Запропонована система критеріїв ефективності тренінгу дозволяє оцінити цілісність впливу програми на структуру світосприйняття. Виділені критерії – когнітивний розвиток, емоційно-ціннісна динаміка, рівень громадянської активності, рефлексивність та інтегральний рівень світосприйняття – забезпечують можливість науково обґрунтованого моніторингу змін у внутрішній картині світу учасників. Інтегрована діагностична модель демонструє, що реалістичне світосприйняття формується за умов узгодженості когнітивних уявлень, емоційної врівноваженості, ціннісної визначеності й активної соціальної позиції. Таким чином, програма сприяє становленню психологічно зрілої особистості, здатної до критичного осмислення суспільних процесів, до конструктивної соціальної взаємодії та до відповідального громадянського самоздійснення.

Отож третій розділ демонструє, що розвиток умінь реалістичного світосприйняття суспільного життя нації є процесом психологічної інтеріоризації соціокультурного досвіду, у якому особистість навчається інтегрувати знання, емоції та дії у цілісну систему. Запропонована програма постає дієвим інструментом підсилення когнітивної гнучкості, емоційної компетентності, аксіологічної стійкості та громадянської активності, тобто саме тих компонентів, які є засадничими для формування зрілого соціетального мислення сучасного українця.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження нами було досягнуто поставленої мети, а саме виявлено й теоретично обґрунтовано психологічні особливості світосприйняття українцями суспільного життя нації, емпірично вивчено його структурні компоненти та розроблено психологічну програму розвитку умінь реалістичного й зрілого осмислення соціальної дійсності. У ході роботи виконано всі аналітичні, теоретичні, емпіричні й прикладні завдання, що забезпечило внутрішню логіку і концептуальну довершеність дослідження, а отримані результати дали підстави сформулювати такі узагальнення.

По-перше, світосприйняття суспільного життя нації постає як складний психологічний феномен, структура якого включає когнітивні інтерпретаційні моделі соціальної реальності, емоційно-ціннісні реакції та ідентифікаційні механізми, а також діяльнісні форми громадянської активності. Це складна система, що функціонує у взаємодії соціально-культурних чинників, історичної пам'яті, національної ментальності, особистісних уявлень і смислових конструктів, які водночас зумовлюють спосіб, у який українці осмислюють переживають події національного життя. З'ясовано, що в українському контексті феномен світосприйняття має виразну соціально-психологічну специфіку, зумовлену колективними травмами, досвідом спротиву, домінуванням цінностей гідності та свободи, підсиленою роллю емоційної ідентифікації й високими показниками солідарності, що посилюють його адаптивний й об'єднавчий потенціал.

По-друге, результати емпіричного дослідження продемонстрували наявність структурованої трикомпонентної системи світосприйняття – когнітивної, емоційно-ціннісної та діяльнісної. У когнітивному вимірі більшість української молоді характеризується позитивною та досить деталізованою репрезентацією національної спільноти, що свідчить про наявність узгоджених ментальних моделей суспільного життя. В емоційно-ціннісному вимірі виявлено переважання позитивної етнічної валентності, високий рівень ідентифікаційної

включеності та підсилену емоційну реактивність стосовно подій національного значення. Діяльнісний компонент засвідчив високий рівень громадянської відповідальності й соціальної мобілізованості молоді. Узагальнення даних чотирьох методик дало підстави виділити три інтегральні рівні сформованості світосприйняття – високий, середній і низький та продемонструвати, що для більшості респондентів характерна внутрішня узгодженість когнітивних, емоційних і поведінкових проявів, які відображають зрілі тенденції розвитку національної самосвідомості.

По-третє, дослідження виявило тісну взаємодію між трьома складниками світосприйняття: позитивні когнітивні схеми й структурована образна репрезентація нації корелюють із високими показниками позитивної етнічної валентності, емоційною стійкістю й громадянською активністю. Водночас домінування негативних афектів або емоційної невизначеності знижує когнітивну диференційованість і зменшує готовність до соціального задіяння. Це підтверджує, що світосприйняття як психологічний феномен функціонує як інтегрована структура, у якій кожен компонент впливає на інші.

По-четверте, розроблена тренінгова програма розвитку умінь реалістичного світосприйняття стала логічним завершенням роботи й водночас її практичною інновацією. Вона ґрунтується на комплексі психологічних технік, спрямованих на когнітивну реконструкцію соціальної дійсності, розвиток емоційної регуляції, укорінення національних цінностей, формування темпоральної й символічної ідентичності, критичне медіаспоживання, розвиток комунікативної компетентності та зміцнення громадянської активності. Програма забезпечує інтеграцію знань, почуттів і соціальної дії, що є необхідною умовою формування психологічно зрілої моделі світосприйняття суспільного життя нації.

По-п'яте, узагальнюючи результати теоретичного, емпіричного й праксеологічного етапів дослідження, можна стверджувати, що сучасні українці, зокрема молодь, демонструють високий потенціал для формування реалістичного, емоційно врівноваженого й громадянсько зорієнтованого світосприйняття. Здатність до когнітивної диференціації, емоційної інтеграції й

відповідальної соціальної участі постає фундаментом для зміцнення соціальної стійкості, розвитку громадянського суспільства та підтримання психологічної суб'єктності нації в умовах історичних викликів.

Підсумовуючи результати чинного дослідження, зауважимо, що воно створює науково обґрунтовану модель психологічних засад світосприйняття суспільного життя нації та відкриває перспективи для подальших міждисциплінарних студій у галузях соціетальної, етнічної, політичної, аксіопсихології й психології громадянської активності. Розроблені концепти, емпіричні висновки й практичні рекомендації можуть бути використані у системі освіти, молодіжній політиці, соціальній роботі та психологічних інтервенціях, спрямованих на формування зрілої, стійкої й відповідальної національної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандура А. Механізм самоєфективності у людському функціонуванні. *Психологія і суспільство*. 2024. № 2. С. 63–94. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.063>
2. Березін А.М. Психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2012. 20 с.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади К.: Либідь, 2003. 344 с.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності.К.: Либідь, 2006. 272 с.
5. Бондарчук О.І., Карамушка Л.М. Психологічне здоров'я особистості в умовах війни і повоєнний час. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5(1). С. 1-4. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5134>
6. Боришевський М. Й. Дорога до себе : від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
7. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 3. С. 26–33.
8. Виготський Л. С. Історичне значення психологічної кризи : методологічне дослідження. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 102–190.
9. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності. Київ: Грані-Т, 2008. 224 с.
10. Дикий Я.О. Психологічне деталювання передситуаційного компонента вчинку волонтерства. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії*. мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 319 с. С. 253-255.
11. Донченко О. А., Злобіна О. Г. Соціальна ідентичність в умовах суспільних трансформацій. К. : Інститут соціології НАН України, 2012. 129 с.
12. Е. Фромм. Втеча від свободи. Харків : КСД, 2025. 288 с.
13. Етнопсихологія. Психодіагностичний практикум. Хрестоматія навч. посібник уклад. Османова А.М., Співак Л.М. Київ університет «Україна», 2023. 128 с.

14. Інноваційні психологічні засоби розвитку медіаосвіти в умовах екстремальної дистанційності війни: методичний посібник. за наук. ред. Л. А. Найдьонової, О. Л. Вознесенської. Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 335 с.
15. Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). Ставлення українців до майбутнього та соціальна мобілізація України: аналітичний звіт. К. : КМІС, 2022. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1132>
16. Кримський С.Б. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності. К.: Наукова думка, 2006. 376 с.
17. Крюкова М.А., Форманюк Ю.В. Етнопсихологія : навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2020. 106 с.
18. Малімон Л. Я., Роботько О. І. Психологічні особливості національної ідентичності сучасних студентів / ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ. INFORUM.IN.UA. 2021. URL : <https://www.inforum.in.ua/conferences/18/45/311>
19. Маслюк Н. А. Ціннісні орієнтації особистості в період соціальних трансформацій. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 15, вип. 28. С. 120–130.
20. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. К.: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
21. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2005. 448 с.
22. Піонтковська О.О. Психологічні чинники політичної суб'єктності студентської молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2020. Вип. 45. С. 92–104.
23. Синельников Р. Ю. Діагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2018. № 3(14). С. 120–129.

24. Співак Л.М. Психологічні особливості впливу національної самосвідомості на професійне становлення майбутніх фахівців. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 469–474. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2011_3_78.
25. Співак Л.М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 300 с.
26. Ставицька С. О. Духовна самосвідомість особистості : становлення і розвиток в юнацькому віці : монографія. Київ : НПУ імені М. Драгоманова, 2011. 727 с.
27. Татарко О. М., Лебедева Н. М. Методи етичної і культурної психології : навч.-метод. посіб. Харків : Гуманітарний центр, 2011. 238 с.
28. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
29. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 2019 / За ред. М. Шульги. К. : Інститут соціології НАН України, 2019.
30. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 2022 / За ред. Є. Головахи. К. : Інститут соціології НАН України, 2022.
31. Фурман А.А. Психологія особистості : ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія. Одеса : ОНПУ ; Тернопіль : ТНЕУ, 2016. 312 с.
32. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: наук. вид. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 132 с.
33. Фурман А.В., Фурман О.Є. Образ долі у поетичній творчості Тараса Шевченка. *Тарас Шевченко і сучасна національна освіта : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., ТНЕУ*. 2014. Спецвипуск. С. 105–109.
34. Фурман О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники. 2008. 340 с.
35. Фурман О.Є., Фурман А.А., Дикий Я.О. Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 143–168. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.143>

- 36.Юнг К. Г. Структура і динаміка психічного. Київ: Центр навчальної літератури, 2022. 574 с.
- 37.Allport G. W. Pattern and Growth in Personality. New York : Holt, Rinehart & Winston, 1961. 593 p.
- 38.Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : Norton, 1968. 335 p.
- 39.Kulyk V. National identity in post-Euromaidan Ukraine: regional and linguistic factors. *Post-Soviet Affairs*. 2016. Vol. 32, No. 4. P. 1–25.
- 40.Lewin, K. Studies in Topological and Vector Psychology. Classic Reprint. London: Forgotten Books, 2018. 331 p.
- 41.Maslow, A. H. Toward a Psychology of Being. Reprint of the 1962 edition. New York: Martino Fine Books, 2011. 228 p.
- 42.Moscovici S. Social Representations: Explorations in Social Psychology. Cambridge : Polity Press, 2000.
- 43.Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston : Houghton Mifflin, 1995. 420 p.
- 44.Tajfel H. Social identity and intergroup relations. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1982. 321 p.
- 45.Turner J.C. A Self-Categorization Theory. Oxford: Basil Blackwell, 1987. P. 42–67.
- 46.Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1978. 159 p.